

1897 TÜRK-YUNAN HARBİ'NDE TRABZON REDİF TABURLARI*

Ahmet KÖKSAL**

ÖZ

Bağımsızlığını kazanmasının ardından Yunanistan'ın bitmek bilmeyen genişleme arzusu dolayısıyla, Osmanlı tebaası Rumları devlete karşı sürekli kıskırtmaktaydı. Alınan tedbirlerin isyanları bastırmaya yeterli olmaması ve Yunanistan'ın da geri adım atmaması 1897 yılında Türk-Yunan Harbi'ni getirdi. Savaş için Osmanlı seferberliği ilan edildiğinde ordunun büyük bir bölümü redif taburlarından teşkil edilmişti ve bu taburların içerisinde Trabzon taburları da mevcuttu. Samsun, Ordu, Ünye, Fatsa, Tirebolu, Görele, Giresun, Büyükliman, Trabzon, Sürmene, Maçka, Of, Rize, Mapavri, Arhavi, Gümüşhane taburlarının bulunduğu redif kuvvetleri savaşta gösterdikleri cesaret ve yararlılıkları ile ön plana çıkmıştı. Taburların dönüşlerinde ise vilayette büyük bir sevinç yaşanmış, dönemin anlayışının sembolik izlerini taşıyan geniş çaplı karşılama merasimleri yapılmıştı.

Bu çalışma Trabzon Redif Taburlarının 1897 Türk-Yunan Harbi'ndeki rolleri, kayıpları ve dönüş merasimlerini konu edinmektedir. Çalışmada da arşiv belgeleri yanında, vilayet gazetesi, dönem kaynakları ve araştırma eserleri çerçevesinde Trabzon Redif Taburlarının Yunan Harbi'ndeki işlevi ve karşılama merasimlerinin sembolik anlamı üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Türk-Yunan Harbi, Trabzon, Redif Taburu, merasim

TRABZON REDIF BATTALIONS IN 1897 GRECO-TURKISH WAR

ABSTRACT

Despite his independence, the desire for an endless expansion of Greece was renewed after the Ottoman-Russian War of 1877-1878, and despite taking Teselia and Arta in 1881, he did not give up his wishes. The most common way they applied for this purpose was to provoke the Ottoman subjects, the Greeks, against the state. Receiving measures were not enough to suppress the rebellions and Greece did take steps in 1897, bringing the Turkish-Greek War. When Ottoman mobilization was declared for war, a large part of the army was composed of Redif battalions and there were also Trabzon battalions in these battalions. The Redif forces, which were battalions of Samsun, Ordu, Ünye, Fatsa Tirebolu, Görele, Giresun, Büyükliman, Trabzon, Sürmene, Maçka, Of, Rize, Mapavri, Arhavi and

* *Gönderim tarihi: 15.02.2018, Kabul tarihi: 19.04.2018.*

** *Dr. Öğretim Üyesi, KTÜ Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, TRABZON.
ahmetkoksal40@gmail.com ORCID: 0000-0001-9350-1928*

Gümüşhane battalions had come to the forefront with their courage and usefulness in battle. On the turn of the battalions, there was a great happiness in the vilayet, and there were ceremonies of widespread reception, bearing the symbolic traces of the understanding of the period.

This study deals with the roles, losses and return ceremonies of the Trabzon Redif Battles in 1897 Turkish-Greek War. The work focuses on the symbolic meaning of the functions of the Trabzon Redif Battles in the Greek War and the ceremonies of the surrender in the context of the archival documents, the provincial newspaper, period resources and research works.

Keywords: Trabzon, Redif Battalions, 1897 Greco-Turkish War

Kökeni XIX. Yüzyılın başlarına uzanan Yunan bağımsızlık çabaları 1829'da Yunan Krallığının kurulması ile sonuçlanmıştı. Ancak bu Yunan ihtiraslarının sonu anlamına gelmiyordu. Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarıyla beraber Yunanlıların hedefi başta Girit olmak üzere diğer yakın bölgeleri kendisine bağlamaktı. Hedefi *Megali İdea* olarak belirleyen Yunanlılar, 1830 Londra Antlaşması ile krallıklarını Osmanlı Devleti'ne tanıttıktan sonra daha da ileri gidecek adımlar peşine düştü. Hedefleri içinde Teselya, Epir, Oniki Ada, Girit, Kıbrıs, Batı Anadolu ve İstanbul bulunuyordu. Etniki Eteryay merkezli ayrılıkçı faaliyetlerin üzerinde durdukları en bilinen taktik ise Türk yönetiminin Hristiyanları ezdiğine dair propaganda yapmaktı. Bunun arka planında hem halkı kıskırtmak hem de uluslararası kamuoyunun sempati ve desteğini almak fikri vardı.¹

Kırım Savaşı'nın başlamasından sonra, Yunanlılar, Osmanlı Devleti'nin zaafından yararlanarak özellikle de Ruslardan destek alarak topraklarını genişletme çabası içerisine girmişlerdir. Bu amaçla ilk olarak Epir ve Teselya² Rumlarını ayaklandırarak çete faaliyetleri başlatmışlardır.³ Gelişmelerin ardından Osmanlı Devleti, Yunan hükümetinden bir açıklama talep ederek, Türk topraklarına gerçekleşen taciz ve tecavüzlerin sonlandırılmasıyla mevcut

¹ Beria Remzi Özorun, "Teselya, *Türk Kültürü*, Yıl X/2, S: 110, Aralık 1971, s. 99.

² XIV. Yüzyılın ilk yarısından itibaren Balkanlarda gelişen Osmanlı Devleti'nin fetihleri Teselya'yı da etkilemiş, bölgenin doğu ovası Gazi Evrenos Bey tarafından alınmıştır. Yıldırım Bayezid döneminde Makedonya ve Selanik'in alınmasıyla Osmanlı sınırları Teselya ovasına ulaşmıştır. İmar, iskân ve bayındırlık faaliyetleri neticesinde Alasonya, Yenişehir gibi kentler gelişmiştir. Osmanlıların yeni kurdukları kasabaların yanında eskileri de geliştirmesi ile birlikte bölge ticari, sosyal, kültürel önemli bir merkez olma yolunda ilerlemiştir. Bölge 19. Yüzyılın sonunda da artan ticari potansiyeli ile dikkat çekici bir konumda idi. Machiel Kiel, "Teselya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, C: 40, s. 522-525; Mahir Mehdi, *Bedrekâ-i Zafer Yahud Teselya ve Yenişehir 1314*, [1897 Türk Yunan Savaşı (Teselya Tarihi)] içinde, Yay. Haz. Bayram Kodaman, Ankara 1993, s. 89; İbrahim Serbestoğlu, "1897 Türk Yunan Savaşında Ecnebilerin Zararlarının Tazmini Meselesi", *OTAM*, S: 34, Güz 2013, s. 223-243; Bülent Akyay, *Teselya Meselesi (1881)*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 2001, s. 43.

³ Selim Sun, *1897 Osmanlı-Yunan Harbi*, Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Yayını, Ankara 1965, s. 10.

sınıra riayet edilmesini istemiş ancak karşılık görememiştir. Şubat 1854'te İngiliz ve Fransız hükümetleri de Yunan hükümetine isyancılara desteğini çekmemesi durumunda Yunanistan'ı ablukaya alacaklarını bildirmiştir. 9 Mart 1854'te Atina'daki Osmanlı maslahatgüzarının çekilmesiyle iki devlet ilişkileri kesilmiş, Osmanlı Devleti tarafından Keçecizade Fuat Paşa, isyanı bastırmak üzere görevlendirilmiştir.⁴ Kısa bir süre sonra İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün muhafazası için gerekirse Yunan tahtını dahi yıkabileceklerini deklare etmiştir. Bunu müteakiben Pire Limanı, İngilizler tarafından 1854 Mayısının sonunda işgal edilmiştir.⁵ Ancak bu gelişmelere rağmen Yunanlıların Megali İdea hayallerinden kurtulamaması sorunların devamını getirmiştir.

Yunanistan'da 1862'de I. Otho'nun devrilmesinden sonra I. Yorgi tahta geçmiştir. Bu dönemde İngiliz himayesinde bulunan Yedi Ada, Mayıs 1864'te Yunanistan'a bırakılmış, 1865'te Babiâli de bu ilhakı tanımak zorunda kalmıştır.⁶ Kuruluşunu ve gelişmesini Avrupa devletlerine borçlu olan Yunanistan'ın bu bölgeyi de alarak büyümesi, Yunan ihtiraslarının ve taleplerinin de artmasına neden olmuştur. Nitekim Yunanlılar açısından artık yeni hedef Girit olmuştur. 1830'daki Yunan bağımsızlığı ile sonuçlanan isyana Girit ve Sisam adaları da katılmış ancak Girit'in statüsünde bir değişiklik olmamıştı.⁷ 1866'da Rusların da teşviki ile ilk fitil ateşlendi ve Girit isyancıları Babiâli'ye başvurarak ıslahat talebinde bulundular. Kısa süre sonra da Eylül 1866'da Yunanistan'a katıldıklarını ilan ettiler.⁸

Osmanlı Devleti, Girit hadiselerine yönelik olarak 410 bin kişilik bir kuvvet sevkettiği gibi, daha önceden Girit valiliği görevinde bulunmuş olan Mustafa Naili Paşa'yı da olağanüstü yetkilerle komiser sıfatıyla adaya gönderdi. Ancak 6-7 ay zarfında isyancıları ikna etme veya bastırma konusunda başarı elde edemeyince yerine Sadrazam Ömer Paşa görevlendirildi. Ömer Paşa isyancıları sıkıştırıp bölgeyi kuşatmış ise de Rusya, Prusya, İtalya ve Fransa elçileri Babiâli'ye ortak bir muhtıra vererek Girit'e uluslararası bir komisyon gönderilmesini, plebisit yapılmasını ve yeni idare esaslarının belirlenmesini istediler.⁹ Bu süreç aslında muhtariyet yolunun ilk adımlarıydı.

Avrupa devletlerinin talebini kabul etmeyen Babiâli, karşı bir hamle ile Sadrazam Âli Paşa'yı Girit'e gönderdi. Âli Paşa Girit'e varınca adanın

⁴ Metin Hülagu, *Osmanlı Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2008, s. 27; Sun, *a.g.e.*, s. 10.

⁵ Sun, *a.g.e.*, s. 10.

⁶ Osman Senai, *Osmanlı Yunan Seferi, Dömeke Meydan Muharebesi*, A. Asaduryan Matbaası, İstanbul 1314, s. 143; Sun, *a.g.e.*, s. 11; Hülagu, *a.g.e.*, s. 28; Özoran, *a.g.m.*, s. 101.

⁷ Osman Senai, *a.g.e.*, s. 64-65; Sun, *a.g.e.*, s. 11-12.

⁸ Ayşe Nühket Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 21-22; Sun, *a.g.e.*, s. 12; Hülagu, *a.g.e.* s. 27.

⁹ Adıyeke, *a.g.e.*, s. 9, 59; Sun, *a.g.e.*, s. 13.

siyasi, askeri, idari ve mali sorunları hakkındaki fermanları yayımladı.¹⁰ Bu şekilde isyancılar hakkında genel af çıkarılarak müzakereler başlatılıyor, askeri istihkâmlar ve yollar inşası gibi faaliyetlerle askeri tedbirler alınıyordu. İdari tedbirler bağlamında ise her bölgeden iki İslam iki Hristiyan temsilci belirlenerek genel bir meclisin seçilmesi yoluna gidilmişti. Genel meclisin ilk toplantısında, Ocak 1868'de okunan ıslahat fermanı ile aşar iki yıl süreyle kaldırılıyor, sonraki iki yıl içinse yarısı alınarak imar işlerine harcanacağı belirtiliyordu. Bir başka fermanla da Girit valisinin biri Hristiyan biri Müslüman iki müşaviri bulunmasına, mutasarrıfla kaymakamların da yarı yarıya Müslüman ve Hristiyan olmalarına karar verilmişti.¹¹

Âli Paşa'nın aldığı tedbirler Girit halkını ve Avrupa devletlerini bir süre memnun etmişse de Yunanistan tatmin olmamıştı. Nitekim isyan, gösteri, vb. ayrılıkçı faaliyetlere destekleri sürüyordu. Gelişmelerin Türk-Yunan harbi ile büyük devletlerin de dâhil olabileceği daha büyük bir çatışmaya dönüşmesi ihtimali üzerine Paris'te bir konferans düzenlenmesi kararlaştırıldı. 9 Ocak 1869'da toplanan konferansa Avusturya, İngiltere Fransa, Prusya, İtalya, Rusya ve Osmanlı Devleti katıldı. Âli Paşa'nın başarılı diplomatik girişimleriyle İngiltere, Avusturya, Almanya daha sonra da Fransa, Türk tezini desteklediler. Bu istekler arasında Yunanistan'ın Girit isyanına karşı-mayarak adadan el çekmesi, Yunan çetelerinin dağıtılması gibi maddeler vardı.¹²

Yunanistan'ı tekrar harekete geçiren gelişme 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı oldu. Savaşın neticesinde gerçekleştirilen Berlin Kongresi'nin 13 numaralı protokolüne istinaden,¹³ imzalanan Berlin Antlaşması'nın 23. ve 24. maddesinde Girit ıslahatlarının samimi bir şekilde uygulanması şart koşuluyordu. Sonraki süreçte Halepa Sözleşmesi (1878 Kasım) ve 21 Temmuz 1881 tarihli 19 maddelik diğer bir antlaşma çerçevesinde büyük devletlerin İstanbul temsilcisi ile Babiali arasında uzlaşarak, Teselya ve Yanya'nın Narda (Arta) kasabası Yunanistan'a bırakıldı.¹⁴ Ancak gözünü Güney Makedonya, Batı Trakya, Epir ve Girit'e diken Yunanistan bölgedeki isyancı Rumlara her türlü desteği vermeyi sürdürdü.¹⁵ Nitekim 1883'te Girit'te isyan yeniden başladı. Bunun üzerine II. Abdülhamit 1889'da genel valinin yetkilerini arttırarak bir de askeri görevli gönderdi.¹⁶ Ancak Giritli isyancılar Halepa Antlaşması hükümlerine dönmekte kararlıydılar. 1895 yılında Girit'e

¹⁰ Hülagu, *a.g.e.*, s. 28-29; Özorun, *a.g.m.*, s. 102-103.

¹¹ Adıyke, *a.g.e.*, s. 24; Sun, *a.g.e.*, s. 13-14.

¹² Rıza Karagöz, "Osmanlı Devleti'nde Yunan Mallarına Karşı Uygulanan Ticari Boykot (1910)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S: 8, 2003, s. 47; Sun, *a.g.e.*, s. 14-15.

¹³ Akyay, *a.g.t.*, s. 115.

¹⁴ İbrahim Yılmazçelik, Ahmet Aksın, *Tarihi Gerçeklerle Osmanlı Yunan Harbi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007, s. XII; Hülagu, *a.g.e.*, s. 31-33; Karagöz, *a.g.e.*, s. 48.

¹⁵ Osman Senai, *a.g.e.*, s. 68; Özorun, *a.g.m.*, s. 104.

¹⁶ Sun, *a.g.e.*, s. 17-18.

Hristiyan bir vali olarak Alexander Karateodori Paşa¹⁷ atandı.¹⁸ Bu karar Girit Müslümanlarının şiddetli protestolarına neden oldu. Zaten genel mecliste sayıca düşük oranda temsil edilen Müslümanlar böylece daha zor duruma düşmüşlerdi. Çok geçmeden Girit'te iç savaş patlak verdi. Müslümanların şehirlerde toplanmasına karşılık Hristiyanlar dağlarda silahlı olarak konuşlanmıştı. Osmanlı Devleti'nin isyancıları bastırma teşebbüsleri de başarısızlıkla sonuçlandı. Babıali'nin takviye kuvvetler, Yunanlıların ise gönüllüler göndermesinin ardından Avrupa devletleri tekrar müdahalede bulundular. Babıali'ye verilen müşterek bir nota neticesinde adada intizamı sağlamak için görevlendirilmiş olan Turhan Hüsnü Paşa'nın¹⁹ yerine Haziran 1896'da Georgis Beroviç vali olarak atandı. Ayrıca genel af ilan edilerek Halepa Anlaşması'nın uygulanması için emir verildi.²⁰

Olayların bir türlü durulmadığı Girit'te 1897 yılının başında Kandiye ve Hanya'da iki cemaat arasındaki çatışmalar oldukça şiddetlendi. Adanın her tarafına yayılan isyan bastırılmadı.²¹ Yunanistan'dan gelen gönüllülerin de iştirak ettiği bir ortamda Rum çeteciler yolları kesiyor, köyleri yakıyor, Müslüman ahaliyi katlederek mallarını gasp ediyordu.²² Çok geçmeden isyancılar Girit'in Yunanistan'a ilhakını ilan ettiler. Yunanistan'ın karşılığı ise bölgeye asker göndererek isyanı desteklemek oldu. 1897 tarihli Girit isyanı diğerlerine nazaran oldukça geniş ve şiddetli idi. Yunan tarafında da Osmanlı Devleti ile doğrudan karşılaşmak pahasına Girit'in ilhakında ısrar vardı. Yine büyük devletlerin müdahalesi ile neticelenen gerginlik, Osmanlı padişahının himayesinde muhtar bir Girit idaresi teklifine dönüştü. Yunanistan'ın ikna olmaması üzerine Girit adası abluka edildi. Girit'in başlıca limanları Avrupa savaş gemileri tarafından tutulduğu gibi, bir süre sonra Hanya, Resmo, Kandiye, Suda ve Sitia şehirleri de büyük devletlerin taburlarınca işgal edildi. Yunanistan'da geri adım atılmaması konusunda yoğun kamuoyu baskısı vardı. Diğer taraftan Türklerle Girit'te mücadele etmek Yunanlılarca imkânsızlaşmıştı. Bu sebeple yapabilecekleri tek şey mücadeleyi Makedonya, Epir topraklarına çekmekti.²³

Yunanistan'ın saldırganlığı ve çetecilere verdiği destekte ısrar etmesi Osmanlı kamuoyunda da tepki ve heyecan meydana getirmişti. Türk ordusu da artık ihtiyaten Teselya sınırında beklemekteydi. Kamuoyunun baskılarına

¹⁷ Alexander Karateodori Paşa'nın (1833-1906) biyografisi için bkz. Sezai Balcı, *Babıali Tercüme Odası*, Libra Kitap, İstanbul 2013, s. 233.

¹⁸ Özorun, *a.g.m.*, s. 107.

¹⁹ *Devlet-i Aliye ve Yunan Muharebesi Hakkında Müdavele-i Efkâr*, Çev. Abdi Tevfik, İkdâm Matbaası, İstanbul 1315, s. 5-7; A. İrfan, *Tarih-i Zafer*, Yuvanaki Papnayotidis Matbası, İstanbul 1315, s. 1-6.

²⁰ Sun, *a.g.e.*, s. 18-19; Hülagu, *a.g.e.*, s. 37.

²¹ Osman Senai, *a.g.e.*, s. 70; Sun, *a.g.e.*, s. 21-22.

²² Hülagu, *a.g.e.*, s. 41.

²³ Sun, *a.g.e.*, s. 22-25.

dayanamayan ve geri çekilemeyen Yunan Kralı, Teselya'daki çete faaliyetlerine desteğini sürdürdü. Nisan 1897'den itibaren ise sınır tecavüzleri artmaya başladı. Bu sırada sabırlı bir politika güden Osmanlı Devleti açısından hudut tecavüzleri tahammül açısından son limitti. II. Abdülhamit'in isteğiyle Serasker Rıza Paşa, ordunun harekât planını anlatmış çetecilerin Yunan subaylarca yönlendirildiğini belirterek savaş ilanının şartlarının hazır olduğunu belirtmişti. Bu süreçte Yunanistan'ın gerginliği arttırma çabaları büyük devletleri de tedirgin etmişti. Zira çatışmaların büyümesi kendilerinin de içine çekilebileceği bir krize netice verebilirdi. Nitekim bu bakımdan tarafsız bir tavır takınan büyük devletler Pire ve Golos limanlarını abluka etmekten de vazgeçtiler.²⁴

Osmanlı ve Yunanistan arasındaki savaşta ilk karşılaşılacak alan yerler Teselya ve Epir'di. Teselya kuzeyden Makedonya, doğudan Ege Denizi, güneyden Golos ve Zeytin Körfezleri ve Otriz Dağları, batıdan Epir ile çevrilmişti. Makedonya'dan Olimpos Dağları ve bu dağlardan Pindos sıra dağlarına uzanan bir kol ile Epir'den de Pindos sıra dağları ile ayrılmıştı. Teselya 1881'de yapılan bir sınır düzeltmesi ile kuzeyindeki Alasonya hariç olmak üzere Yunanistan'a bırakılmıştı. Türk ordusunun harekât alanında nüfusu on binden fazla olan önemli üç merkezi şehir vardı. Bunlar Epir'de Yanya, Teselya'da Yenişehir ve Tırhala idi.²⁵

Diplomatik girişimlerin Yunan tecavüzlerini önleyememesi üzerine Osmanlı Devleti askeri hususlarda müzakereler yapılması için çalışmalar başlattı. Şubat 1897'de mevcut silahlı kuvvetlerinin dörtte biri oranındaki 2. ve 3. Ordu muvazzaf firkaları ile 120 redif taburu seferber hale getirildi. Bir süre sonra bu yapı daha da genişletildi. Gerekli kuvvetler Rumeli'de Manastır, Üsküp, Köprülü, Tiran, Derac, Ohri, Elyesan ve Debre bölgelerinden; Anadolu'da ise Kayseri, Yozgat, Trabzon, Antalya, Silifke, Bursa, Ankara, Kastamonu vilayetlerinden ve redif taburlarından tertip edildi. Birinci seferberliğe ek olarak Mart Nisan aylarında ilave emirlerle üç seferberlik daha yapıldı.²⁶ Ancak seferberlik esnasında ciddi gecikmeler de olmuştu.²⁷

²⁴ Adıyke, *a.g.e.*, s. 17-26; Sun, *a.g.e.*, s. 26-27.

²⁵ Sun, *a.g.e.*, s. 29-31.

²⁶ Hülagu, *a.g.e.*, s. 63.

²⁷ 1899 yılında, Dâhiliye Nezareti ve Babıali tarafından vilayetlerden, Yunan Harbi esnasında Anadolu ve Rumeli'den 1897 yılı içerisinde Şubat, Mart, Nisan ayları zarfında silahlı kuvvetlerin alınması, denizden ve karadan Anadolu demiryollarıyla Yunan hududuna sevk olunacak redif taburlarının toplanması ve sevkleri sırasında meydana gelen gecikmelerin sebepleri sorulmuş, sorumluların cezalandırılacakları belirtilmiştir. Ayrıca bundan sonraki seferberlik hazırlıklarında benzer problemler yaşanmaması için tedbirler alınması yolunda mahalli yöneticiler ve zabitanaya uyarılarda bulunulmuştur. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (BOA, DH. MKT.) 2207/8; BOA, Babıali Evrak Odası (BEO), 1260/94495. BOA, Yıldız Perâkende Askerî Maruzat (Y. PRK. ASK.) 144/59.

Seferberlik hazırlıklarının devam ettiği süreçte fırka ve taburlar tertip edilirken Trabzon taburlarının sefere gönderilmesinden kaynaklanan bir takım endişeler de mevcuttu. Zira bu hareketin Rusya sınırları açısından bir güvenlik zafiyeti oluşturabileceği düşünülüyordu. Ancak Rusya'dan kaynaklı endişelere rağmen Babiâli bu konuda emin bir tavır takınmıştı. Diğer taraftan bu kıtaların tercih edilmesinde “*bu kıtaların efradında hususî bir cesaret ve metânet mevcut*” olması da etkili olmuştu.²⁸

Barış zamanında yalnız bir kısım subayları mevcut olan ve depo edilmiş seferi silah, donatım ve eşyasını muhafaza için 20-40 eri olan teşkilere redif denilirdi. Nizamiye birliklerinden terhis edilmiş ve ihtiyata geçmiş olan erler 26 yaşından itibaren redif sınıfına geçerlerdi. Bunlar bir çeşit genç ihtiyatlardı. Barışta her iki yılda bir, bir ay süre ile tabur merkezlerince celp edilerek bir ay eğitim görürlerdi.²⁹ Rediflik sistemi sekiz yıl devam etmekteydi. Memleketlerinde bulunurlar sadece gerekli görüldüğünde çağırılırlardı.³⁰ Redif birlikleri 1-5'inci ordularda vardı. Her ordunun dört redif tümeni olup toplamda 20 tümeni. Tümenlerin her biri dörder taburlu ikişer alaydan mürekkep iki tugaylıydı. Bu suretle her orduda 4x16 =64 redif taburu, her tabura mahsus bir asker alma dairesi bulunurdu.³¹ Örneğin, gerek seferberlik esnasında gerekse savaş sırasında; bir önceki yıl Yunan Harbi için görevlendirilmiş olan Trabzon Redif Taburu Dairesinde 1314 yılı (1898) asker alım işlemleri de gayet ciddi ve resmi bir şekilde gerçekleştirilmiş, dönemin atmosferine uygun bir surette uygulanmıştır. Asker alımı için yapılan törende Vali, Trabzon Redif Fırkası Kumandan Vekili Halid, misafir olarak şehirde bulunan ferikandan Kumandan Ahmed Paşa, vilayet erkân ve memurları, ümera ve zabitan, ulema ve eşraf hükümet konağında hazır bulunmuşlardır. Törene ayrıca bir miktar nizamiye askeri ile askeri mızıka eşlik etmiştir. Faaliyetler Vilayet Maarif Müdürü Ziver Bey tarafından yürütülmüş, bitiminde Of eski müftüsü Hafız Mahmud Bahaeddin Efendi tarafından dua edilmiş, bu duaya topluca katılımın ardından askeri mızıka ile selam havası çalındıktan sonra üç defa “padişahım çok yaşa” denilmiştir. Nihayet valinin gözetiminde Ahz-ı Asker Nazırı Binbaşı Zühdü Efendi'nin nezareti altında teşkil edilen ahz-ı asker meclisi görevlendirilmiştir. Burada belirlenen heyet şu isimlerden oluşmaktaydı: Reis Vali, Aza Hâkim Efendi, Müftü, Pertev Paşa, Nemlizade Şükrü Efendi, Eyüpzade Ali Galip Efendi, Meclis-i Beledi Reisi Hasan Bey, Muradhanzade Ziya Bey, Hacıkadızade

²⁸ Osman Senai, *a.g.e.*, s. 137; Goltz Paşa, *Osmanlı Yunan Seferi (1897-1313)*, Çev. Yakub Şevki, İstanbul 1326, s. 23-24.

²⁹ Sun, *a.g.e.*, s. 37.

³⁰ Osman Senai, *a.g.e.*, s. 44.

³¹ Sonraları 6. Orduda da iki redif tümeni (Bağdat, Kerkük) teşkil edilmiş böylece sayısı 22'ye yükselmişti. *Servet-i Fünun*, (İlave Kısmı), 3 Nisan 1313, C: 13, S: 318, s. 44-45; Sun, *a.g.e.*, s. 39.

Hacı Mutafa Efendi, Hacı Hamdi Efendizade Hacı Tevfik Efendi, Müezzinzade Hacıgani Efendi, Meclis-i İdare-i Vilayet Azasından Eşref Efendi, Meclis-i İdare-i Vilayet Azasından Rıfat Bey Efendi, Ticaret Odası Reisi Hacı Vehbi Efendi, Of Sabık Müftüsü Mehmed Bahaeddin Efendi, Müftü Medresesi Müderrisi Semercizade Mehmed Efendi, Müderrislerden Ruşen Efendi, Hacı Polatzade Hacı Şakir Efendi, Kırzade Hacı İsmail Efendi.³²

Asker alma dairelerinin ve heyetlerinin bu şekilde tesis edilmesinden sonra 1897 Savaşı'nda kısmi bir seferberlik yapılması kararlaştırılmış, bu amaçla 1., 2., 3. Ordular ve 4. Ordunun bir tümeni seferber edilmiştir.

1. Ordudan; Bursa, Kastamonu, Ankara Tümeniyle; Kayseri Tümeninin Yozgat Tugayı

2. Ordudan; Konya Tümeninin Antalya Tugayı

3. Ordudan; dört tabur hariç olmak ve Manastır Tümenine ait olmak üzere Manastır, Yanya, Berat Redif Alayları ve Selanik Tugayından bir redif alayı (Serez Tugayının önce bir alayı, daha sonra da diğer alayı)

4. Ordudan; Trabzon Tümeni³³ silahaltına alınarak seferber edilmiştir.

Gerek ihtiyat erler gerekse redifler tabur merkezlerinde gecikmelerle birlikte genel olarak 10 günde toplanmışlardı. Redif taburları 750'şer mevcutla silahaltına alınarak martın tüfeği ile silahlandırıldı. Bu arada taşıma araçları için lüzumlu hayvanların tedariki ve birliklerin Anadolu'dan Rumeli'ye geçirilmesi için gerekli vapurların hazırlanması konusunda tedbirler alındı.³⁴

Trabzon Taburundan askerlerin toplanması ve sevki kademeli gerçekleşmiştir. Trabzon vilayeti asker sevkinde gecikme yaşanan yerlerden biri olmuştur.³⁵ Askerlerin kısım kısım gidiş tarihleri, sayıları ve yük hayvanlarının miktarları aşağıdaki tabloda verilmiştir:³⁶

³² *TVG*, 14 Mayıs 1314, S: 1306; Rize ve Gümüşhane'deki ahz-ı asker muameleleri de benzer şekilde gerçekleştirilmiştir. *TVG*, 21 Mayıs 1314, S: 1307.

³³ 4. Ordu'ya bağlı taburlar 1897 Savaşı'ndan önce de Selanik bölgesine gönderilmişti. 1890-1891 yıllarında Selanik'te teşkil edilen iki kolordunun mürettebatından olan 4. Ordu Sınıf-ı Tâli redif efradında; Trabzon Tâli Taburundan 751, Tirebolu Tâli Taburundan 882, Samsun Tâli Taburundan 727 asker mevcuttu. Burada buldukları sırada Tirebolu askerlerinden 100 kadarı hastalık dolayısıyla hayatını kaybetmişti. *BOA*, Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y. MTV.) 22/107; *BOA*, Y. MTV. 25/27; *BOA*, Y. PRK. ASK. 41/26; *BOA*, Y. PRK. ASK. 59/38; *BOA*, Y. PRK. ASK. 1/109; *BOA*, Y. PRK. ASK. 2/26.

³⁴ *BOA*, Y. PRK. ASK. 117/84; Sun, *a.g.e.*, s. 65-66.

³⁵ Seferberlik başlangıcında vilayetlere ısrarla askerlerin toplanması ve sevki konusunda uyarılarda bulunulmasına rağmen hava koşulları, vilayetin özel şartları, rediflerin geç teslim olması gibi sebepler nedeniyle aksamalar olmuştu. Örneğin Trabzon vilayetindeki gecikme dolayısıyla Sadettin Paşa tarafından Hamdi Paşa'dan Ankara, Kastamonu, Hüdavendigâr vilayetlerinden tertip edilen askerlerin toplanmasına rağmen Trabzon vilayetinin neden bu konuda geri kaldığı sorulmuştur. *BOA*, Yıldız Tasnifi Perakende Yaverân ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y. PRK. MYD.) 18/25; Mart 1897'de Hamdi Paşa vilayetteki sevk hazırlıkları hakkında bilgi vermiştir. Buna göre Trabzon vilayetinde, Tirebolu, Giresun, Ordu, Fatsa, Samsun taburları yeni yola çıkmıştı ve ardından Görele ve

1. 2. ve 3. Orduların dörder redif tümeni ve ile 4. Ordunun Trabzon Redif Tümeni birer ay ara ile üç dönemde (14 Şubat, 18 Mart, 19 Nisan) seferber oldular. Seferberlikte her redif taburunun beraberinde 209 yük hayvanı getirmesi gerekiyordu. Bunların “*tedarik-i vesait-i nakliye*” kanununa göre sağlanarak taburla birlikte getirilmesi 16 Şubat 1897 de emir olundu.³⁷

Trabzon'dan Sevk Edilen Taburların Seferberlik Sonrası Orduya İntikal Tarihleri							
Taburlar	Şubat		2 Mart		8 Mart		Nisan sonrası
	nefer	mekkari	nefer	mekkari	nefer	mekkari	nefer
Trabzon	291	3	338	3	600	43	750-1000
Maçka	234		326	14	750	46	“
Sürmene	142		330	10	600	44	“
Büyükliman	150		376		750	30	“
Rize	243		308		601	30	“
Of	196		250		576	40	“
Mapavri	100		111		470		“
Arhavi	108		309		574	20	“
Samsun	517		299		750	157	“
Çarşamba	348		587	35	750	130	“
Ünye	494		726	11	750	168	“
Fatsa	521		750		750		“
Giresun	551		678		750	68	“
Ordu	380		620	30	750	80	“
Tirebolu	411		632	4	740	80	“
Görele	117		515		695	37	“

1897 seferberliğinde mevcut para sıkıntısından başka, hükümeti düşündüren bir mesele daha vardı ki o da geçen yıllarda Anadolu redif

Ünye taburları da Adana Vapuru ile sevk edilmek üzereydi. Sadece Samsun livasına bağlı Çarşamba Taburu kalmış onun da ilk fırsatta gönderilmesi için gerekli hazırlıklar tamamlanmıştı. Bu sırada Rize livasını teşkil eden taburlar iskelelerde hazır halde bekletilmekteydi. Yine Trabzon Alayına mensup Trabzon ve Maçka redif taburları; Sürmene ve Büyükliman taburları onun ardından da Rize Alayından Of, Rize, Mapavri, Arhavi Taburuyla Trabzon Fırkasının 16 taburu hazır halde 750'şer mevcutla, cephan ve malzemesiyle muntazam surette sevke hazır hale getirilmişti. *BOA*. Y. PRK. MYD. 18/58; *BOA*, Yıldız Perakende Başkitabet Mâ'rûzâtı (Y. PRK. BŞK.) 49/106.

³⁶ *BOA*, Y. PRK. ASK. 118/13; *BOA*, Y. PRK. ASK. 119/123; *BOA*, Y. PRK. ASK. 119/23; *BOA*, Y. PRK. ASK. 119/40; *BOA*, Y. PRK. ASK. 119/27.

³⁷ (1897-1313) *Türk Yunan Harbi*, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Talim ve Terbiye Dairesi Yayını, İstanbul 1928, s. 6; Sun, *a.g.e.*, s. 68-71; Osman Senai, *a.g.e.*, s. 118-119.

taburların birkaç kez silahaltına çağrılmış ve bu yüzden redif erlerinin, iş ve güçlerini yüzüstü bırakmış olmaları dolayısıyla, seferberlik davetine uyup uymayacakları şüphesiydi. Dolayısıyla seferberliğin meydana getireceği memnuniyetsizlik dikkatle göz önünde tutulacak bir mesele idi.³⁸ Ancak Trabzon'da gerçekleşen dayanışma endişeleri en azından bu vilayet için asgari düzeye indirmişti. Zira bölge ahalisi silahaltındaki asker aileleri için bir dayanışma ve yardımseverlik örneği göstermişti.

Trabzon Redif taburlarının silahaltına alınarak Teselya'ya sevk edildikleri yıl içerisinde Trabzon vilayeti halkı onların bu kutsal vazifelerine istinaden yardımseverlik ve hamiyet duyguları çerçevesinde bir takım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Taburların sevk edildiği dönemde valinin de teşvikleri ile redif askerlerinin tarlaları, komşuları tarafından sürülüp ekilmiş olduğu gibi vilayet merkezinde de çeşitli yerlerde bazı yardımseverler muhtaç asker ailelerine yeterli miktarda mısır dağıtılmasını sağlamışlardır. Henüz Trabzon'a dönmemiş olan askerlerin aileleri için, 1898 yılında da yardımların sürdürülmesi ve ziraat zamanında tarlaların yine komşular tarafından sürülerek ekilmesi yönünde girişimlerde bulunulmuştur. Bu dönemde valinin çabalarıyla merkez ve mülhakatta benzer bir faaliyet gösterilmesi için gayret gösterilmiş, vilayet gazetesindeki yazılarla teşviklerde bulunulmuştur. Gazetede Trabzon Redif Fırkasını teşkil eden askerlerin "... *sevine sevine ifâ eyledikleri hıdemât-ı mukaddese-i cansiperânenin kudsiyetine hürmeten*" köylerindeki tarlalarının komşuları tarafından ziraat edilmesi önemli ve kutsal bir davranış olarak ön plana çıkarılmış bir önceki yıldaki gibi bu güzel dayanışma örneğinin tekrarı istenmiştir.³⁹

Görülebileceği üzere kuvvetlerin temininde çoğunlukla redif sınıfının tercih edilmesi bazı sakıncaları da ortaya çıkarmıştı. Zira rediflerin silahaltına alınması ziraat ve ticareti sekteye uğratmış, ilaveten sevkiyat ve nakliyat da oldukça masraflı olmuştu. Sevkiyat ve nakliyat konularında şimendifer kumpanyaları önemli bir görev üstlenmiş, Anadolu'dan gelen vapurlara ek olarak ulaştırma işlemlerine katkı sağlamıştı. Bütün bu zorluklarla birlikte savaş öncesi Yanya ve Teselya'da iki ayrı kuvvet oluşturuldu. Yanya Kolordusu Kumandanı Ahmed Hıfzı Paşa'ya; Osmanlı Orduları Başkomutanlığı büyük miktarda kuvveti bulunan Alasonya Ordusu Kumandanlığı Yaver-i Ekrem Müşir Ekrem Paşa'ya verildi.⁴⁰

Savaş öncesinde donanma mürettebatının temin edilmesi ve düzeninin sağlanması amacıyla sivil halktan gönüllülerin de donanmaya alınması söz konusu olmuş, bu amaçla Trabzon ahalisinden destek alınması düşünülmüş-

³⁸ Sun, *a.g.e.*, s. 67.

³⁹ *TVG*, 26 Mart 1314, S: 1300.

⁴⁰ Hülagu, *a.g.e.*, s. 64-66; Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali, 1839-1922: Prosopografik Rehber*, ISIS Yayın, İstanbul 1999, s. 71.

tür. Ancak bu askerlerle bir redif sınıfı oluşturulmuşsa da sonrasında nitelikli bir eğitim için süre yeterli olmamıştır.⁴¹

Muharebe Süreci

Sınır muharebeleri 16 Nisan'da Kozköy bölgesinde başlamıştır. Yunanlılar 6. Tümenin Kozköy yakınlarında tahkimat yaptıkları bahanesiyle sınır tecavüzleri gerçekleştirmiştir.⁴² 16 Nisan akşamı 6. Tümen⁴³ sınır hat-tında Perdikardi kulesinden Laketaburya kulesine kadar uzanan alanda birden bire ateşe ve ilerlemeye başlamışlardır. Bu sırada 6. Tümene ait 1. 2. ve 3. Alaylar Kozköy'de bulunmaktaydı. 4. Alay ise bir taburuyla (Maçka) Katerin'de, bir taburuyla (Giresun) Eskiparla'da, bir taburla Lefterkarya, bir tabur Karavida'dan Selanik Körfezi'ne kadar olan sınır kulelerinde dağınık bir vaziyette idi. Böylece karşı savaş da başlamış oldu.⁴⁴

Ordu emrinde sekiz taburlu bir alay Tırhala üzerinde hazır tutulduğundan Kozköy savunmasına 2. Alay ayrılmıştı. Alay, nizamiye 24. Alayın 3. Taburu ile Dava Geçidi'nden Çamtepe'ye kadar olan hattı tutmuştu. Samsun Taburu Analipsis tepesinin kuzey eteklerinde, Çarşamba Taburu Perdikari tepesinin Kozköy'e bakan yamaçlarında, Fatsa Taburu da bu taburlara ihtiyaten Kozköy'de idi.⁴⁵

Yunanlıların bu saldırıları neticesinde ağırlıklı olarak Karadeniz sahil hattından gelen taburlarla harekete geçildiği görülmektedir. 1. Alayın Trabzon, Sürmene, Tirebolu taburlarıyla 3. Alayın Of Taburu Perdikari tepesine, Ünye Taburu Kodaman sırtına yönlendirilmiştir. Bir saat içinde Perdikardi tepesinde ilerlemiş olan düşman, sınır sırtlarındaki siperlerine kadar geri çekil-

⁴¹ Hülagu, *a.g.e.*, s. 140.

⁴² Sun, *a.g.e.*, s. 88.

⁴³ 6. Tümen Komutanı Tümgeneral Hamdi, Kurmay Başkanı Yb. Sami idi. Altıncı Tümen nizamiye taburlarıyla beraber Selanik, Avrethisar, Gevgili, Menlik, Trabzon, Sürmene, Pulathane, Büyükliman, Rize, Of, Arhavi, Mapavri, Giresun, Ordu, Tirebolu, Görele redif taburu yani 4 nizamiye ve 16 redif olmak üzere 20 taburdan müteşekkildi. *Servet-i Fünun*, (İlave Kısmı), 3 Nisan 1313, C: 13, S: 318, s. 45; 6. Fırkanın komuta kademesi şu şekilde idi: Kumandan Ferik Hamdi Paşa, Erkan-ı Harbiye Reisi Kaymakam Sami Bey, 1. Liva Kumandanı Mirliya Hasan Paşa, 1. Alay Kumandanı Kaymakam Bahtiyar Bey, Nizamiye 24. Tabur 3 (İsmail Efendi), Trabzon (Hamdi Efendi), Sürmene (Hacı Aziz Efendi), Büyükliman (Afif Bey), 2. Alay Kumandanı Kaymakam Ethem Bey, Rize (Hüseyin Efendi), Of (Mehmed Efendi), Mapavri (İbrahim Efendi), Arhavi (Akif Efendi), 3. Alay Kumandanı Mirliya Raşid Bey, Samsun (Hasan Fahri Efendi), Çarşamba (Mustafa Tevfik Efendi), Ünye (İsmail Efendi), Fatsa (Hikmet Efendi), 4. Alay Kumandanı Miralay Halil Efendi Nizamiye Alay 27 tabur (Rasim Efendi), Tirebolu Görele İzzet Efendi. Vecihi vd., *Musavver Tarih-i Harb*, İkdam Matbaası, İstanbul 1315, s. 284.

⁴⁴ Süleyman Tevfik, Abdullah Zühdü, *Devlet-i Aliye-i Osmaniye ve Yunan Muharebesi 1314*, Mihran Matbaası, İstanbul 1315, s. 335; Sun, *a.g.e.*, s. 89; Hülagu, *a.g.e.*, s. 91.

⁴⁵ Sun, *a.g.e.*, s. 88.

mek zorunda kalmıştır. 20 Nisan muharebelerinde 6. Tümen bölgesinde Of ve Fatsa taburları Olimpos Dağı civarını tahkim etmiştir.⁴⁶

Diğer taraftan Karadeniz havalisinden teşkil edilen taburların bazıları farklı bölgelerde mücadele veriyordu. Arhavi Taburu, Büyükliman Taburu, Giresun Taburu bunlardandı. Savaşın başlangıcında Leftekarya bölgesinde Giresun ve Ordu redif taburları ile nizamiye 24. Alayın 1. Taburu bulunuyordu. Nisan ayı ortalarında Leftekarya bölgesinde Eskiporla mevkiinde bulunan Giresun Taburu, Pantelimon sırtlarında emniyet görevindeydi. Ordu Taburu Leftekarya'da, Maçka Taburu Keterin'deydi.⁴⁷

Sınır harekâtları devam ederken mevcut birliklerin takviye edilmesine yönelik tedbirler alınmış bu çerçevede bir kısım ek redif kıtaları harekât alanına sevk edilmişti. 22 Nisan tarihinde redif taburlarının mevcutlarının 1000'e çıkarılması⁴⁸ amacıyla mensup oldukları Bursa, Kastamonu, Ankara Trabzon, Manastır, Üsküp tümenleriyle Yozgat Antalya, Selanik tugaylarının her bir taburundan muinli ve muinsiz⁴⁹ rediflerle, gerektiği takdirde müstahfızların en gençlerinden 250'şer erin gönderilmesi kararı verildi.⁵⁰

Yaklaşık 1 ay sürecek Türk-Yunan savaşı ağırlıklı olarak Teselya'da, ilaveten Epir ve denizlerde gerçekleşmiştir.⁵¹ Müşir Ethem Paşa komutasındaki Türk birlikleri 192 tabur ve 350 toptan ibaretti.⁵² Türk ordusu 18 Nisanda Milona'da Yunan ordusunu bozguna uğrattı. Bir gün sonra Losfaki'de de Türk kuvvetleri galip geldiler. 24 Nisanda Trhala, 25 Nisanda Larissa ele geçirildi ve ordu Golos'a doğru ilerlemeye başladı. 5 Mayıs'ta Farsala'yı ele geçiren ordu, 17 Mayıs'ta Dömeke Meydan Muharebesi'nde Yunanlıları bir kez daha büyük bir bozguna maruz bıraktı.⁵³

Yunanlıların cephe harplerinde art arda aldıkları mağlubiyetler onları bir süre sonra mütareke arayışlarına itmişti ve daha 1897 yılının Nisan

⁴⁶ (1897-1313) *Türk Yunan Harbi*, s. 36; Sun, *a.g.e.*, s. 103.

⁴⁷ Sun, *a.g.e.*, s. 116-117.

⁴⁸ Nisan ayında Yunan hududunda bulunan redif taburlarından 23 ve nizamiye taburlarından 9 tabur mevcutlarının biner nefere çıkarılması kararlaştırılmış, bu amaçla gerekli 10475 neferin bir aylık maaş ve tayın bedeli 911.325 kuruş tahsisat ayrılmıştır. *BOA*, BEO, 942/70639; İlaveten 609.877 lira ilave tahsisat talep edilmiştir. *BOA*, BEO, 1013/75939.

⁴⁹ Muin, "yardım eden, yardımcı" demektir. "Muinsiz" askere alındığı zaman evinde geride bıraktığı kişilere bakacak reşit kimse kalmayanlardı. Askerlik görevini yapmaya gittiği süre içerisinde, ailesine bakacak yakın akrabası olmayan ve askerlik çağı gelen birisi muinsiz ise askerliğe alınmaz ertesi yıla bırakılırdı. Bu suretle muvazzaf askerlik müddetini geçirerek hiç askerlik yapmayanlar da olurdu. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C: 3, İstanbul 1993, s. 573; Ali İhsan Öztürk, "Cumhuriyet Döneminde Belediyelerin Asker Aile Yardımları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, C: 11, S: 21, 2012, s. 30.

⁵⁰ Sun, *a.g.e.*, s. 119-120.

⁵¹ Kodaman, *a.g.e.*, s. 5-30.

⁵² Yılmazçelik-Aksın, *a.g.e.*, s. XII; Hülagu, *a.g.e.*, s. 104.

⁵³ Kodaman, *a.g.e.*, s. 6-7; Yılmazçelik-Aksın, *a.g.e.*, s. XIII-XIV; Hülagu, *a.g.e.*, s. 104-110.

ayında Avrupalı büyük devletlere başvurmak zorunda kaldı. Mayıs ayında tekrar bir girişim gerçekleşmişti. Nitekim Rus Çarının Sultan II. Abdülhamit'e gönderdiği bir telgrafla⁵⁴ barış teşebbüsleri başladı. Gelişmeler neticesinde 20 Mayıs 1897'de mütarekeye karar verildi. 3 Haziranda da mütarekeye esas sözleşme imzalandı⁵⁵

Yunanlıların başvurusu üzerine Avrupa devletlerinin arabuluculuğu ile Dışişleri Bakanı Tevfik Paşa ile İstanbul'da bulunan Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, İtalya elçileri bir araya gelerek “*mukaddemat-ı sulhiye müzakereleri*” adı altında savaş tazminatı, sınır hattının düzenlenmesi, Yunanlılara verilen imtiyazların kaldırılması veya azaltılması hususlarında görüşmelere başladı.⁵⁶ Ekim 1897'de başlayan görüşmeler neticesinde barış antlaşması 4 Aralıkta resmileşti.⁵⁷ 16 maddelik barış antlaşmasında Yunanistan'ın Türkiye'ye 4 milyon lira tazminat vermesi, Teselya'nın boşaltılması ve sınırın düzeltilmesi, savaş esirlerinin değişimi gibi hususlar mevcuttu. Antlaşmada dikkat çekici nokta zafere rağmen Teselya'nın Yunanlılara bırakılmasıydı. 1898 yılının bahar aylarından itibaren Teselya'nın boşaltılması işlemi başladı. 8 Mayıs 1898'de Teselya'daki tugayın Golos'tan deniz yolu ile Selanik'e ve buradan demiryolu ile Yanya'daki tugayın Manastır'dan demiryolu ile Edirne'ye gönderilmeleri emredildi.⁵⁸

Savaş sonunda zafere istinaden iyi hizmetleri görülenlere madalya verilmesi için görüşmeler yapılmış ve II. Abdülhamit'in iradesiyle Yunan Harbi Madalyası verilmiştir.⁵⁹ Yunan Harbi Madalyası'na ilaveten başarılı hizmetleri dolayısıyla Teselya Ordusu Komutanı Müşir Ethem Paşa'ya ve Yanya Kolordusunda bulunan fırka kumandanlıklarındaki görevlilere yardımlarda ve hediyelerde bulunulmuştur.⁶⁰ Trabzon taburları efradı da Yunan Harbi Madalyası ile taltif edilmiştir.⁶¹

Kayıplar

1897 Osmanlı-Yunan Savaşı esnasında üst komuta kademesinden Hafız Abdülez el Paşa şehit olmuştur.⁶² Gazi Ethem Paşa tarafından sunulan bir

⁵⁴ Mavnahoyuzade Kasım Bin Ahmet, *Teselya Tarihi*, [1897 Türk-Yunan Savaşı (Teselya Tarihi)] içinde, Yay. Haz. Bayram Kodaman, TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 51.

⁵⁵ Sun, *a.g.e.*, s. 255; Özoran, *a.g.m.*, s. 110.

⁵⁶ BOA, *Yıldız Zaptiye Nezareti Maruzatı (Y. PRK. ZB.)* 19/8; BOA, BEO, 1009/75629; *Servet-i Fünun*, (İlave Kısmı), 3 Nisan 1313, C: 13, S: 318, s. 180; Sun, *a.g.e.*, s. 261.

⁵⁷ Vecihi vd., *a.g.e.*, s. 290; Hülagu, *a.g.e.*, s. 229.

⁵⁸ Sun, *a.g.e.*, s. 262-263.

⁵⁹ Hülagu, *a.g.e.*, s. 122-123.

⁶⁰ Hülagu, *a.g.e.*, s. 125.

⁶¹ 4. Orduya mensup Trabzon Fırkası görevlilerinden Yunan Madalyası alanlar için bkz. *Trabzon Vilayet Salnamesi*, Haz. Kudret Emiroğlu, Trabzon İli ve İlç. E.K.ve Sos. Yard. Vakfı Yayını, C: 17, Ankara 2007, s. 507-531.

⁶² Ali Muzaffer, *Abdülez el Paşa Merhumun Tercüme-i Hâli Hakkında Malûmâtı*, İstanbul 1315; Erol Ülçen, “1897 Türk-Yunan Savaşı'nın Ünlü Komutanlarından Şehid Abdülez el

rapora göre 1105 şehit 3250 yaralı ve 63 kayıp verilmiş, esir düşen 202 asker ise daha sonra iade edilmiştir.⁶³

Trabzon vilayetinden savaşa katılıp şehit düşmüş askerlere ait mevcut bilgiler şu şekildedir:⁶⁴

Adı	Baba Adı	Ölüm Yeri	Alay-Tabur-Bölük	Lakabı	Ask. Şubesi İlçesi
Mehmet	Mustafa	Kozköy Hastahanesi	53A. 1T. 2.B	Kürtoğlu	Trabzon
Ali	Mehmet	Meluntepe Muharebesi	53A. 4T. 3B.	Durmuşoğlu	Akçaabat
Rasim	Derviş	Meluntepe Muharebesi	53A. 4T. 3B.	Sıtkıoğlu	Akçaabat
Yunus	Ahmet	Katrin İskeleyi	53A. 2T. 2B.	Kıranoğlu	Akçaabat/Sertkaya
Boz(bey)	İsmail	Kozköy Muharebesi	53A. 1T. 4B.	Haliloğlu	Araklı/Dağbaşı Çukurçayır
Hasan	Tufan	Kozköy Muharebesi	53A. 1T. 4B.	Kefelioğlu	Araklı
Hüseyin	Mehmet Ali	Kozköy Muharebesi	53A. 1T. 4B.	Yetimoğlu	Araklı/Dağbaşı Çukurçayır
Mehmet	Mustafa	Kozköy Muharebesi	53A. 1T. 4B.	Miloğlu	Araklı/Dağbaşı Çukurçayır
Harun	İbrahim	-	53A. 1T. 4B.	Alemdaroğlu	Maçka
Kazım	Hüseyin	Kozköy Muharebesi	53A. 1T. 4B.	Alemdaroğlu	Maçka
Ömer	Hüseyin	Pernife Tepesi Muh.	53A. 1T. 4B.	Yusufoğlu	Maçka
Yusuf	İsmail	Kozköy Muharebesi	53A. 1T. 4B.	Çuvalcıoğlu	Maçka
Battal	Salih	Çatalca Muharebesi	54A. 2T. 3B.	Osmanoğlu	Of
Hasan	Mehmet	Kozköy Muharebesi	54A. 2T. 1B.	Mollahasanoğlu	Of
İbrahim	Mehmet	Çatalca Muharebesi	-	-	Of
İbrahim	Mehmet Ali	Kozköy Muharebesi	54A. 2T. 3B.	Hunikoğlu	Of /Keler
Mahmut	Hasan	Kozköy Muharebesi	54A. 2T. 2B.	Katipoğlu	Of

Paşa (1827-1897) Hayatı ve Hakkında Yazılan Şiirler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten* 1994, Ankara 1996, s. 169-204; Cemal Güven, “Abdülezal Paşa’nın Hayatı ve Şehadeti”, *Tarihin Peşinde*, S: 3, Yıl 2010, s. 71-82.

⁶³ Hülagu, *a.g.e.*, s. 122-123.

⁶⁴ *Şehitlerimiz, Osmanlı-Rus, Osmanlı-Yunan, Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya Savaşı, İstiklal, Kore, Kıbrıs, İç Güvenlik Şehitlerimiz*, Milli Savunma Bakanlığı Yayını, C: 1-5, [Kitap ve CD], Ankara 1998; Türk Silahlı Kuvvetleri Şehit Yakını Bilgi Sistemi http://uyg.tsk.tr/SehitYakini_Kullanici/Sehitlerimiz.aspx?verification=KapsamVeAmacOkundu

Hakkı	Salih	Kozköy Muharebesi	53A. 3T. 4B.	Alagözöglü	Sürmene
Hasan	Mehmet	Kozköy Muharebesi	53A. 3T. 4B.	Uzunahmetoğlu	Sürmene
Mahmut	Hasan	Kozköy Muharebesi	53A. 3T. 3B.	Salatoğlu	Sürmene
Mehmet	Ali	Kozköy Muharebesi	53A. 3T. 4B.	Salihoğlu	Sürmene
Mustafa	Hasan	Kozköy Muharebesi	53A. 3T. 1B.	Karamehmetoğlu	Sürmene
Ömer	Ali	Kozköy Muharebesi	53A. 3T. 2B.	Makuloğlu	Sürmene
Yakup	Mehmet	Kozköy Muharebesi	53A. 3T. 1B.	Cerrahoğlu	Sürmene
Mehmet	Mehmet	Eşkiyayla Yapılan Çat.	-	-	Tonya/Sağrı
Ahmet	Mustafa	Milona Muharebesi	53A. 4T. 1B.	Tüysüzöglü	Vakfikebir/ Şenocak
Mahmut	Arif	Milona Muharebesi	53A. 4T. 1B.	Battaloğlu	Vakfikebir/ Şenocak
Yusuf	Muhsin	Milona Muharebesi	53A. 4T. 1B.	Bahadroğlu	Vakfikebir
Abdullah	Mustafa	Kozköy Hastahanesi	53A. 1T. 4B.	Sarimehmetoğlu	Yomra
Halil	Keleş	Kozköy Muharebesi	53A. 1T. 4B.	Uzunlioğlu	Yomra/Kaşüstü
Hasan	İbrahim	Pernife Muharebesi	53A. 1T. 3B.	Kaşıkçıoğlu	Yomra
İsmail	Ali	Kozköy Muharebesi	53A. 1T. 4B.	Kozoğlu	Yomra
İsmail	Mehmet	Kozköy Karşısında	53A. 1T. 4B.	Çalgıcıoğlu	Yomra
Mehmet	Ahmet	Kozköy Muharebesi	53A. 1T. 3B.	Hacıahmetoğlu	Yomra
Mehmet	Ahmet	Domka Forka Muh.	53A. 1T. 3 B.	Karahasanoglu	Yomra
Mustafa	Ali	Alasonya Hastahanesi	53A. 1T. 1B.	İskefiyelioglu	Yomra
Mustafa	Halil	Kozköy Muharebesi	53A. 1T. 4B.	Balcioğlu	Yomra/ Demirciler
Mustafa	Ömer	Kozköy Karşısında	53A. 1T. 4B.	Kıyıkoglu	Yomra
Vehbi	Hurşit	Kozköy Muharebesi	53A. 1T. 4B.	Uzunmehmetoğlu	Yomra/Kaşüstü
Hüseyin	Ali	Muharebede	24A. 4T. 1B.	Cendoğlu	Arhavi
İbrahim	Abdullah	Muharebede	54A. 4T. 4 B.	Çerkes Muhaciri	Hopa
Ahmet	Hurşit	Kozköy Muharebesi	54A. 3T. 2B.	Sırlaoğlu	Rize
Ahmet	Temel	Kozköy Muharebesi	54A. 3T. 2B.	Yanıkoglu	Rize

Ali	İbrahim	Kozköy Muharebesi	54A. 1T. 1B.	Küpelioğlu	Rize
Hasan	Ahmet	Çatalca Muharebesi	54A. 3T. 3B.	Öksüzoğlu	Rize
Hasan	Tahir	Kozköy Muharebesi	54A. 1T. 1B.	Kotiloğlu	Rize
Hüseyin	Ali	Kozköy Muharebesi	54A. 3T. 4B.	Karaosmanoğlu	Rize
Hüseyin	Mehmet	Çatalca Muharebesi	54A. 1T. 4B.	Tolanoğlu	Rize
Mehmet	Mehmet	Çatalca Muharebesi	54A. 1T. 3B.	Turaboğlu	Rize
Mehmet Ali	Mehmet	Kozköy Muharebesi	54A. 3T. 3B.	Sofuoğlu	Rize
Şaban	Ömer	Çatalca Muharebesi	54A. 1T. 1B.	Terzioğlu	Rize
Hasan	Hasan	Muharebede	54A. 3T. 4B.	Yaşhasanoğlu	Rize
Yahuse	Hasan	Kozköy Muharebesi	-	-	Rize
Ali	Hacı Mehmet	Muharebede	24A. 4T. 2B.	Terzioğlu	Ardeşen/ Tunca
Dursun	Dur	Kozköy Muharebesi	54A. 1T. 3B.	Komitoğlu	Kalkandere/ İnciköy
Ali	Mustafa	Muharebede	54A. 4T. 2B.	Kafzamaloğlu	Pazar
Ömer	Ali	Eşkiyayla Yapılan Çat.	Yayla	-	Görelle/ Eynesil/İshaklı
Şükrü	Hüseyin	Eşkiya Yapılan Çat.	-	-	Giresun Görelle/Dereboyu
Fazlı	Lütfullah	Pernife Muharebesi	56A. 3T. 1B.	Hacıarifioğlu	Tirebolu/ Arageriş
Hasan	Osman	Pernife Muharebesi	56A. 3T. 4B.	Sarıbaşoğlu	Tirebolu
Hüseyin	Mustafa	Pernife Muharebesi	56A. 3T. 2B.	Durmuşoğlu	Tirebolu
Mustafa	Süleyman	Pernife Muharebesi	56A. 3T. 3B.	Öksüzoğlu	Tirebolu
Mustafa	Ahmet	Pernife Muharebesi	56A. 3T. 3B.	Velioğlu	Tirebolu/ Yukarı Boynuyuşun
Şaban	Hacı İbrahim	Pernife Muharebesi	56A. 3T. 1B.	Kulaksızoğlu	Tirebolu
Yakup	Abdullah	Pernife Muharebesi	56A. 3T. 3B.	Gedikoğlu	Tirebolu
Mehmet	İbrahim	Pernife Muharebesi	56A. 3T. 3B.	Tokaçoğlu	Yağlıdere/ Akdarı
Sabri	Muti	Analıs Muharebesi	55A. 1T. 1B.	Köroğlu	Samsun
Recep	Muhsin	Kozköy Hastahanesi	56A. 1T. 2B.	Recepoğlu	Samsun/ Merkez /Dereler
Yusuf	Ahmet	Yıldız Hastahanesi	55A. 1T. 1B.	-	Terme

İskender	Mustafa	Kozköy Pernife Tepesinde	53A. 1T. 1B.	Kürtoğlu	Gümüşhane
Mehmet	Ahmet	Lefkaje İskelesi Muharebesi	56A. 2T. 1B.	Koloğlu kardeşi	Ordu
Ali	Ahmet	Pertal Tepesinde	11A. 4T. 1B.	Musaustaoglu	Perşembe
Hasan	Hüseyin	Muharebede	55A. 3T. 2B.	Çuvalcıoğlu	Ünye/İkizce Yoğunluk
Şaban	Mustafa	Muharebede	55A. 3T. 3B.	Poyrazoğlu	Ünye/Denizbükü
Yusuf	Mustafa	Muharebede	55A. 3T. 3B.	Haliloğlu	Ünye/Erenyurt

Savaş sırasında sınır muharebelerinde Trabzon vilayetinden tertip edilen taburların zayıtı şu şekildedir:⁶⁵

3. Tümen'den Milona, Aktepe, Lisofaki ve Deliler Mevkilerinde Verilmiş Olan Şehit ve Yaralı Sayısı							
KITALAR	SUBAYLAR			ERLER			
	Şehit	Yaralı	Kayıp	Şehit	Yaralı	Kayıp	
Büyükliman Taburu	-	3	-	5	20	-	Piyade
Yaralanan subaylar							
Büyükliman Taburundan Binbaşı Arif ⁶⁶							
Büyükliman Taburundan Kıdemli Yüzbaşı (ismi belirlenememiştir)							
Büyükliman Taburundan Üsteğmen (ismi belirlenememiştir)							

6. Tümeden Kozköy'de Analipsis, Çamtepe Sınır Mevkilerinde Verilmiş Şehit ve Yaralı Sayısı							
KITALAR	SUBAYLAR			ERLER			
	Şehit	Yaralı	Kayıp	Şehit	Yaralı	Kayıp	
Samsun Taburu	2	2	-	24	35	-	Piyade
Ünye Taburu	-	-	-	3	12	-	“
Çarşamba Taburu	-	-	-	5	6	-	“
Arhavi Taburu	-	-	-	5	4	-	“
Mapavri Taburu	-	-	-	5	3	-	“
Rize Taburu	-	2	-	4	5	-	“
Sürmene Taburu	1	1	-	7	11	-	“
Trabzon Taburu	-	-	-	1	20	-	“
Görece Taburu	-	-	-	-	1	-	“
Tirebolu Taburu	1	-	-	8	14	-	“
Of Taburu	-	-	-	3	13	-	“

⁶⁵ Sun, *a.g.e.*, s. 312, 316-317.

⁶⁶ Bir başka eserde bu isim “Afif” olarak geçmektedir. (1897-1313) *Türk Yunan Harbi*, s. 236.

Şehit olan subaylar

Samsun Taburundan Yüzbaşı İbrahim
Sürmene Taburundan Yüzbaşı Arif
Tirebolu Taburundan Yüzbaşı Osman
Samsun Taburundan Üsteğmen Ömer

Yaralanan subaylar

Rize Taburundan Binbaşı (ismi belirlenememiştir)
Rize Taburundan Yüzbaşı (ismi belirlenememiştir)
Samsun Taburundan Yüzbaşı Mustafa
Samsun Taburundan Yüzbaşı Mehmet
Sürmene Taburundan Yüzbaşı Mehmet

Muharebe meydanları dışında sınır ve eşkiya çarpışmalarında verilmiş kayıplar şu şekildedir:⁶⁷

Muharebe Meydanları Dışındaki Sınır ve Eşkiya Çarpışmalarında Verilmiş Olan Şehit ve Yaralı Sayısı							
KITALAR	SUBAYLAR			ERLER			
	Şehit	Yaralı	Kayıp	Şehit	Yaralı	Kayıp	
Maçka Taburu	-	-	-	1	-	-	Piyade
Ordu Taburu	-	-	-	1	-	-	“
Giresun Taburu	-	-	-	-	1	-	“

Çatalca Muharebesi'nde verilmiş şehitler ve yaralılara ait bilgiler şöyledir:⁶⁸

6. Tümeden Tekke ve Çatalca Muharebelerinde Verilmiş Şehit ve Yaralı Sayısı							
KITALAR	SUBAYLAR			ERLER			
	Şehit	Yaralı	Kayıp	Şehit	Yaralı	Kayıp	
Samsun	-	-	-	1	1	-	Piyade
Arhavi	-	-	-	2	-	-	“
Mapavri	-	-	-	1	4	-	“
Rize	-	1	-	3	6	-	“
Sürmene	-	-	-	-	1	-	“
Fatsa	-	-	-	-	8	-	-
Büyükliman	-	-	-	-	1	-	-
Trabzon	-	-	-	1	5	-	“
Görece	-	-	-	1	6	-	“
Çarşamba	-	-	-	-	-	-	-
Ünye	-	-	-	-	-	-	-
Of	1	-	-	2	11	-	-

⁶⁷ Sun, a.g.e., s. 318-319.

⁶⁸ Sun, a.g.e., s. 324; (1897-1313) *Türk Yunan Harbi*, s. 242.

Şehit olan subaylar

Of Taburundan Yüzbaşı Mehmet Ali

Yaralanan subaylar

Rize Taburundan Yüzbaşı (ismi belirlenememiştir)

Dömeke Meydan Muharebesi neticesinde verilmiş olan kayıplar şu şekildedir:⁶⁹

6. Tümanden Dömeke Muharebesinde Verilmiş Şehit ve Yaralı Sayısı							
KITALAR	SUBAYLAR			ERLER			Düşünceler
	Şehit	Yaralı	Kayıp	Şehit	Yaralı	Kayıp	
Ünye Taburu	-	-	-	1	9	-	Piyade
Çarşamba Taburu	-	-	-	2	5	-	“
Arhavi Taburu	-	-	-	-	1	-	“
Mapavri Taburu	-	-	-	-	3	-	“
Rize Taburu	-	-	-	-	3	-	“
Sürmene Taburu	-	-	-	1	9	-	“
Fatsa Taburu	-	-	-	3	10	-	“
Büyükliman	-	-	-	-	9	-	“
Trabzon Taburu	-	-	-	1	3	-	“
Görece Taburu	-	-	-	-	3	-	“
Tirebolu Taburu	-	-	-	-	3	-	“
Of Taburu	-	-	-	-	1	-	“

Trabzon Redif Taburlarının Geri Dönüşleri ve Karşılama Merasimleri

Merasim ve Törenlerin Sembolik Anlamı

Merasim uygulamaları tarihin oldukça eski devirlerine dek gitmektedir. Bu uygulamanın güç gösterme, propaganda, sosyalleşme vb. gibi pek çok yönü vardır. Kimi zaman merasimler ihtişamla doğru orantılı olarak gelişmekte iken kimi zaman ise güç veya başka bir yönden eksikliği kapatmayı amaçlayan bir unsur olarak da ele alınmıştır. Merasimlerin destekleyici olduğu ana unsurlar yönetimin temsilinin sembolik karşılığı olmaları ile dini algıda tamamlayıcı ve etkileyici rolleridir. Böylece yöneten yönetilen ilişkisi hem pratikte tanımlanmakta hem de vurgulanmaktadır.

Modern merasimler ise XIX. ve XX. yüzyıllarda şekillenmiş yeni ürünlerdir. Yukarıda değinildiği gibi “geleneklere” dayanan törenlerin ya da sembolik toplantıların oldukça eski bir geçmişi olmakla birlikte, yenilerinin “icat” edilmiş olma yönü de vardır.⁷⁰ Hobsbawm “icat edilmiş gelenek”

⁶⁹ Sun, a.g.e., s. 333; (1897-1313) *Türk Yunan Harbi*, s. 649.

⁷⁰ Eric Hobsbawm, “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek”, *Geleneğin İcadı*, Der. E. Hobsbawm, T. Ranger, Çev. M. Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul 2006, s. 1-20.

terimini uzun veya kısa bir zaman dilimi içinde ele almaktadır. İcat edilmiş gelenek, açık ya da gizli kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir tören ya da sembolik bir tarzı bulunan, geçmişle doğal ve kesintisiz bir bağlantı kurmaktadır. Böylece belli rutinler ve kaideler, tutumlar oluşturmak gayretinde olan bir uygulamalar bütünüdür. İcat edilenler dâhil bütün “gelenekler”in ana amacı ve özelliği değişmezliktir.⁷¹

Esasen, gelenekleri korumaya ya da ihyaya yönelik yeni uygulamalara girilmesi özünde değişimin göstergesidir. Ancak mevcut tarihsel geleneklerin gücü “gelenek icadı”yla karıştırılmamalıdır. Eski usuller artık uygulanabilir olmadığında geleneklerin icat edilmesi söz konusu olacaktır. Klasik toplumdaki yöneten yönetilen ilişkisi, otorite hiyerarşisi ve benzeri bağlar zayıfladığında icat edilmiş pratikler boşluğu dolduracaktır.⁷² Dolayısıyla eski usuller artık uygulanabilir olmadığında, vatandaşlık bilincinin pratik uygulamalarının yapılması, ulus ya da millet tanımında değişen ya da değiştirilen algıların vurgulanmasının zorunlu görüldüğü durumlarda ritüelle örülerek gelenek şekillendirilir. Bunun bir başka yönü içe dönük propagandadır. Artık toplumsal birlikteliği, devlet toplum ilişkilerini, toplumun iç ilişkilerini yeniden yapılandırmak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Devlet ve toplumun değiştiği bu süreçte geleneksel yöntem ve ilişki tarzları, hiyerarşi de dönüşmüş, bunların yeniden ama eskiyle örtüşen “icadı” amacıyla yeni araçlara gereksinim duyulmuştur. Bu araçların en önemlileri halka açık törenler, seremoniler, merasimler, bayraklar, görseller, kahramanlar, semboller, anıtlardır.⁷³ Bu değişimde “kamusal alan” kavramı da farklı bir boyutta şekillenmiştir. Yani kamusal alanların geleneksel unsurlarla araçsallaştırılması, ihtişamın ve birlikteliğin vurgulanması bu sebeptedir. Tarihsel sürekliliğin icat edilmesi için belli olaylar etrafında güçlü karmaşık ve kapsamlı bir ritüel oluşturulur: festival çadırları, adak yerleri-mabetler, merasim alayları, top atışları, yemekler, tebrikler söylevler bunun tamamlayıcısı ve aracısıdır.⁷⁴ David Cannadine, söz konusu törensel merasimlerin, seremonilerin sadece kendi iç yapıları yönüyle, bütün bağlamdan bağımsız olarak değerlendirilemeyeceği düşüncesindedir.⁷⁵

Osmanlı Devleti’nde de modern kamusal alanlarda kalabalık merasimler yapılması, anma törenleri, doğum günü kutlamaları, konuşmalar, seremoni ve törenlerde selam havası çalınarak padişahın anılması, Osmanlı

⁷¹ Hobsbawm, “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek”, s. 3-8.

⁷² Hobsbawm, “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek”, s. 10.

⁷³ Hobsbawm, “Seri Üretim Gelenekler: Avrupa, 1870-1914”, *Geleneğin İcadı*, Der. E. Hobsbawm, T. Ranger, Çev. M. Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul 2006, s. 306-315.

⁷⁴ Eric Hobsbawm, “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek”, s. 8.

⁷⁵ David Cannadine, “Ritüelin Bağlamı, İcrası ve Anlamı: Britanya Monarşisi ve ‘Geleneğin İcadı’ 1820 civarı – 1977”, *Geleneğin İcadı*, Der. E. Hobsbawm, T. Ranger, Çev. M. Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul 2006, s. 123-124.

imparatorluk armasının kullanılması da bu bağlamda benzerlik arz etmektedir.⁷⁶ II. Abdülhamid dönemi de bu yönüyle, başta özünde yaygın imar faaliyetleri çerçevesinde bütün imparatorluğun yeniden yapılandığı ve kent-sel olarak da dönüştüğü bir evredir. Büyük inşa projeleri, modern okullar, askeri binalar, saat kuleleri, anıtlar değişimi ve dönüşümü ifade eden, devletin varlığını ve büyüklüğünü vurgulayan önemli simgesel izlerdir. Bunların bir kısmı geleneği ihya iken bir kısmı doğrudan icat kapsamındadır.

Redif Taburlarının Trabzon'a Dönüşü ve Karşılama Merasimi

Osmanlı halkı Türk-Yunan Savaşı sırasında gelişmeleri yakından takip etmiş, basın yayın yoluyla bilgi edinmeye çalışmıştır. Gazetelere yansıyan haberler, bilgiler, konuyla ilgili yazı ve şiirler merakla okunmuştur.⁷⁷ Yunan Harbi'ne tabur gönderen vilayetlerde ise ilaveten askerlerinden haber alma gayreti bu ilgiyi daha da arttırmıştır. Trabzon'da da savaşın gelişmeleri yakından takip edilmiştir. Savaşın bitimi ve barış antlaşmasının imzalanmasıyla da yeni bir heyecan oluşmuş, askerlerin geri dönüşleri beklenmeye başlanmıştır. Nitekim Yunan Harbi esnasında gazetelerin sürümündeki artış dolayısıyla Trabzon'da okuyucu sayısının fazlaştığı belirtilmektedir. İhsan Hamami o günlere dair şu bilgileri nakletmektedir:

“Birkaç yıl sarfiyat az oluyor, ama 313 Yunan muharebesi üzerine zafer sevincile de herkesi havadis peşinde görüyoruz. Gazeteler çok sürümlü. Evet herkes basına sarılmış gibi. Trabzon'da okuma zevki o zamandan başladı diyebiliriz. Ben o zamanlar “İslahane, Mektebi Hayriye”, daha sonra da “Merkez Mektebi İptidaisi” denilen ilk mektebin sonundayım galiba... O günler de ne günlerdi ya... Yüzlerde sevinç eserleri, her gün çarşı, pazarda, kahvelerde, her yerde zafer sesleriyle dağılıp kapışılan “ilâve”ler, risaleler ve türlü resimler...

Büyüklerden alın da, vaktin kumandanlarından “Seyfullah Paşa”yı Seyfah Paşa diye okuyan bazı çocuk arkadaşlarımıza varıncaya kadar bu ilâvelerle risaleler; “Mekatibi iptidaiyye” denilen ilk mekteplerde bile elden ele gezmede. Hiç unutmam bir ay kadar süren harbin sonlarına doğru, bir gün Sadrazam Halil Rifat Paşa imzasile vilâyete gelip yayınlanan bir telgraf aynen şöyle:

"Fesuphanallah bu herifler o kadar korkmuşlardır ki şüphesiz üç güne kadar Atina'ya girilecektir."

⁷⁶ Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Çev. Gül Çağalalı Güven, Yapı Kredi Yayın, s. 59.

⁷⁷ Meral Demiryürek, “1897 Türk Yunan Savaşı'nın Servet-i Fünun ve Kokonoz- Akbaba Gazetelerine Yansımaları”, *Türkiyat Araştırmaları*, Güz 2007, S: 7, s. 123-139; Bahanur Garan, “Menemenlizâde Mehmet Tahir'in Kaleminden 1897 Türk-Yunan Savaşı”, *Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler*, Ed. Yeliz Okay, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014, s. 399-408; Şener Şükrü Yiğitler, “Türk Savaş Edebiyatında Ayrıcalıklı Bir Zafer: Teselya Savaşı”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C: 34, S: 2, Aralık 2017, s. 167-180.

Ya İstanbul'dan gelen resimler.. Hele bunlar arasında altına "Asakiri nüsret meâsiri Osmaniyenin bir Yunan istihkamına hücumu" yazılı renkli bir tablo vardı ki: çok zamanlar evimizde asılı dururdu. Süvari, piyade, şanlı askerlerin; kılıçlar, süngüler, tüfekler arasında kahramanca jestlerle ne de korkunç halde göze çarpan bir tabloydu bu... Sonra Masadoni vapurunun batırıldığını gösteren resmin altına konuşma yollu yazılan mısralar ve daha neler de neler...⁷⁸

Türk-Yunan Harbi'nin ardından yapılan anlaşma sonrası alınan karara göre Teselya'nın boşaltılmasına başlanmış⁷⁹ ve bölge Yunan memurlarına teslim edildikçe askerlerin tahliyesi de gerçekleştirilmiştir. Galos'ta bulunan Trabzon Redif Taburlarının da çevre kazalara ait olanlarının bir bölümü önceden memleketlerine kavuşmuş,⁸⁰ henüz dönmemiş taburlar da en son Haziran 1898 tarihiyle Galos'dan hareket ederek Trabzon'a gelmeye başlamıştır.

Trabzon Vilayet Gazetesi'nde gazi askerlerin dönmekte olduğu haberi sonrasında şehirde genel bir arzu ve heyecan yaşandığı belirtilerek güzel bir karşılama töreni yapılması yönünde güçlü bir istek olduğu şu ifadelerle vurgulanmıştır. "*Kahraman gazilerimizin diğer silah arkadaşları gibi sevgili padişahları uğrunda enzâr-ı yar ve ağıyâra karşı gösterdikleri âsâr-ı cansipârî ve besâlet ile'l-ebed unutulması kâbil olamayacak mefâhir-i milliyeden olmağla bu namlı şanlı gazilerin hüsn-i istikbâli için memlekette umumî ve samimî bir iştiyâk-ı azim hüküm sürmektedir.*" Devamında, kutsal bir görev olan askerliği başarıyla ifa etmiş olan bu cesur ve fedakâr askerlere ne kadar hürmet edilse az olacağından bahisle vefalı vilayet ahalisinin de onlara karşı takdir ve saygılarını fevkalade surette göstereceklerinin bilindiğinin altı çizilmiştir.⁸¹

Trabzon Vilayet Gazetesi 16 Haziran 1898 günkü nüshasını da büyük oranda bu karşılama törenine ayırmıştır. Gazete sütunlarında, gelmekte olan Trabzon ve Maçka Redif Taburlarının karşılanması için yapılan hazırlıklarla, tören ve emeği geçenler hakkında detaylı bilgiler verilmektedir.

Gazete yazılarında dönemin anlayışına uygun olarak halk nezdinde birlik beraberliğe vurgu yapan ifadeler ısrarla tercih edilmiş, devlete bağlılığa ve halk ile sultan arasındaki sadakate, iyi yönetime ve diğer toplum-sallaştırma araçlarına dikkat çekilmiştir. Nitekim Teselya'da bulunan Trabzon

⁷⁸ İhsan Hamamioğlu, *Trabzon'da İlk Kitapçı Kitabı Hamdi Efendi ve Yayınları*, Kemal Matbaası, İstanbul 1947, s. 8-9; Kudret Emiroğlu, "Trabzon'da XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kahvehane ve Kitabevi Bağlamında Toplumsal Tabakalanma, Kültür ve Siyaset", *Kebikeç*, S: 10, 2000, s. 203-204.

⁷⁹ Tahliye olunan mahaller orada bulunan komisyon marifetiyle Yunan memurlarına teslim edilmiş, tahliye kısım kısım gerçekleştirilmiştir. *TVG*, 21 Mayıs 1314, S: 1307.

⁸⁰ Of, Rize, Mapavri redif taburlarını taşıyan ve Galos'tan hareket eden İdare-i Mahsusa'nın Hasan Paşa Vapuru 5 Haziran 1898 tarihinde Trabzon Limanı'na uğrayarak Rize'ye geçmiş ve gazileri orada karaya çıkarmıştır. *TVG*, 28 Mayıs 1314, S: 1308.

⁸¹ *TVG*, 28 Mayıs 1314, S: 1308.

Redif Taburlarından henüz gelmeyenlerin dahi yolda buldukları ve şehre çıkacak olan Trabzon ve Maçka taburlarını teşkil eden “*kahraman gazilerin din u devlet uğrunda cansiperâne ifa ettikleri vazifenin kudsîyet ve ulviyetine layık bir şekilde karşılanmaları*”nın bütün memleket sakinlerinin samimi ve umumi bir isteği olduğu, vapurların heyecanla beklendiği belirtilmiştir.

Yunan Harbi'ne katılmış olan iki tabur halindeki gazi askerler Galos'tan Kamil Paşa vapuruyla hareket etmiştir. 12 Haziran günü sabah saatlerinde limana geleceği bilgisiyle birlikte aileler ve ahali milli bir heyecan ve sabırsızlıkla beklemeye koyulmuşlardır. Karşılama töreni için hazırlıkları vali koordine etmiştir. Ayrıca merkez ve çevredeki bütün kaza memurlarına karşılamalar esnasında gazilere mükemmel bir ziyafet verilmesi hususunda uyarılarda bulunmuştur.⁸²

Yapılacak tören için en uygun yer olarak Kavak Meydanı⁸³ “mesire-i dilara”sı uygun görülmüştür. Bu amaçla iki taburu da alacak derecede geniş bir mahal olan alanda büyük bir tente çekilerek ziyafet yeri hazırlanmıştır. Gazeteye göre “*sevgili padişahları uğrunda can cömerdliği etmiş, askerlik şerefini, Osmanlılık şanını i'lâ eylemiş oldukları için her türlü alkışlara gerçekten kesb-i istihkâk eden ...*” bu gazilere bu tarz bir tören yapmak en kutsal ve milli bir vazife idi. Öte yandan askerlerin vapurdan inmeleri ile başlayacak karşılama törenleri için yoğun ve ayrıntılı bir program ve çalışma yapılmıştı. Gececekleri “Uzun Sokak” caddesinde ve ferikandan Hamdi Paşa'nın⁸⁴ konakları önünde, belediye tarafından hazırlanmış zafer ayeti ile süslenmiş görkemli bir tak dikilmişti. Bunun doğu tarafında “*Şecâ'at askerinin şanıdır*”, batı tarafında “*Nusret hakkın ihsâmdır*” ibareleri celi hatı ile yazılmıştı. Taktaki metinlerin yazılması fikrini vali vermişti.

Meydan-ı Şarki ile Memleket Bahçeleri'ni ayıran cadde üzerinde de İran tebaasına ait taklar asılmış, ayrıca yine çok yararlılıkları görülmüş olan Abdülcebbar Ağa tarafından hayli havai fişekler atılmıştı. Vilayet gazetesi onların etkinliklere fiilen ve şevkle katılmasını “... *râbîta-i diyânet, hiss-i hamîyyet iktizâsınca mefâhir-i milliyemiz an samîmi'l-kalb iştirâk etmekte*

⁸² TVG, 4 Haziran 1314, S: 1309.

⁸³ Trabzon şehri özelinde şehir mekânları açısından dönüşümü ve değişimi ele alan kıymetli bir çalışma için bkz. Ahmet Karaçavuş, “Toplumsal Mekânın Merkezinin Değişimi Üzerine Bir Deneme: XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon'da Geleneksel Yaşamın Hükümsüzleşmesi”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 10, Bahar 2011, s. 71-99.

⁸⁴ Teselya Ordusu Müşiri Edhem Paşa ve diğer firka komutanları Galos'tan deniz yoluyla Selanik'e oradan da demiryolu ile İstanbul'a gelmişti. Trabzon Redif Fırkası Kumandanı Hamdi Paşa ve Miralay Sami Bey buradan Nemçe Vapuru'yla Trabzon'a dönmüştü. Vilayet gazetesinde Hamdi Paşa'dan övgüyle bahsedilerek “*mevâki-i harbiyede din u devlet uğrunda feda-yı can vermeyi cana minnet bilen cesur ve fedakâr bir firka-ı seciye'nin kumandanlığı vazife-i mühimme-i mukaddesini yar u ağıyarı meftûn ve hayran, bütün esdika-yı devleti, namus-ı milleti bir kat daha ilâya muvaffak olmuş bulunan paşa-yı müşarünileyh...*” ifadeleriyle onun da karşılanmasının bir zorunluluk olduğuna işaret ediliyordu. TVG, 11 Haziran 1314, S: 1310.

olduklarını her vesile ile düştükçe filen 'arz u isbat etmekten geri durmayan teba'a-yı İraniye mu'teberâm...' ifadeleriyle duyurmuştu. İranlılarca hazırlanmış zafer takı, çevresine koyulan zarif seccadeler, kıymetli şallar ve halılarla süslenmiş, yanına Osmanlı ve İran sancakları konulmuştu.

İran tüccarının hazırlıklara ve törenlere aktif katılımı, gazetenin vur-guladığı dini bağlantı kadar şehirle gerçekleşen yoğun ticaretleri dolayısıyla da olmalıdır. Nitekim Trabzon, eski ekonomik potansiyelinden uzak olsa da⁸⁵ transit ticaretin önemli bir noktası ve İpek Yolu'nun önemli duraklarından biriydi ve İran tebası ile Osmanlı tebasına geçmiş olan İranlıların yoğunlukta olduğu bir yerdi. Şehirde başşehbenderlik ile bir de İran Okulu vardı.⁸⁶

Ahali tarafından gazilerin geçecekleri cadde üzerinde bulunan hükümet konağının batıya bakan kapısının önünde ve daha aşağıda, ayrıca Zağanos Köprüsü ilerisinde olmak üzere toplam beş tak daha hazırlanarak Osmanlı sancaklarıyla, kutsal ibarelerle, defne dallarıyla oldukça güzel bir şekilde süslenmişti. Kavak Meydan'ı ortasında da gazilere limonata ve kahve ikram edilmek için genişçe bir baraka inşa edilmişti.

Gazete sütunlarına yansıyan şekliyle gazilerin Trabzon'a ulaşacakları Pazar gecesi, halkın gözlerine uyku girmemiş, gecenin başlamasıyla şehrin her yerinde havai fişekler atılmıştı. Böyle bir ortamda Kamil Paşa Vapuru görünür görünmez şehir adeta bir savaş halindeymiş gibi ateş altında kalmıştı. Vapurun etrafı 200-300 kadar kayıkla sarılmış, havai fişekler ve tabancalar atılmış, vapura limana kadar refakat edilmişti. Bu kayıklar erken saatlerde Pulathane mevkiine gitmiş ve orada donanma yapmışlardı. Vapurun erken geleceğini bilenlerin kimi uyumamış kimi de gürültülerden uyanmış; İslam ve Hristiyan bütün halk haberi alır almaz sokağa çıkmış, az bir süre içinde Meydan-ı Şarki, İskele, Kalafataltı, Çömlekçi, Değirmenderesi mevkileri izdihamdan mahşer yerine dönmüştü. Bu görüntü vilayet gazetesinde "*Trabzon Trabzon olalı beri böyle izdihâmlı, böyle ihtişâmlı daha bir gün görmemiştir denilebilir! O yevm-i meşhûd Trabzon için unutul-*

⁸⁵ Oldukça eski dönemlere uzanan Trabzon-Tebriz ticareti XVIII. Yüzyıldan sonra bir düşüş geçse de, Karadeniz'in uluslararası ticarete açılmasının ardından, buharlı gemi teknolojisinin de gelişmesiyle XIX. Yüzyılın ilk çeyreğinden sonra tekrar canlanmıştı. A. Üner Turgay, "Trabzon", *Doğu Akdeniz Liman Kentleri 1800-1914*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994; Charles Issawi, *The Tabriz-Trabzon Trade 1830-1900*, Cambridge 1970.

⁸⁶ Bijişkyan, 1817-1819 yılları arasındaki Trabzon seyahatini konu alan eserinde İran ticareti ve konsoloslüğundan bahsetmektedir. P. Minas Bijişkyan, *Pontos Tarihi*, Çivi yazıları Yayınevi, İstanbul 1998, s. 135; Devlet Salnamelerindeki bilgilere göre 1848'den sonra Trabzon'da İran şehbenderliği olması şehre verilen önemi göstermektedir. M. Sadık Akdemir, "Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Dönemi Anadolu'da İran Şehbenderlikleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 39, 2017/2, s. 45, 58; Filiz Diğiroğlu, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İranlı Olmak: Samsun'daki Acem Topluluğu", *Osmanlı'da Şehir, Vakıf ve Sosyal Hayat*, Ed. Kerim İlker Bulunur vd., Mahya Yayın, İstanbul 2017, s. 253-276.

ması kabil olamayacak ile'l-ebed hafıza pîrâ-yı iftihar olacak bir 'id-i mes'ûd teşkil eyledi" ifadeleriyle dile getirilmiştir.

Vapur şehrin önünden geçerken de limanda demirledikten sonra da gerek vapur çevresinde, gerekse yalı boyunda toplanan binlerce kişi "Padişahım çok yaşa!" diye bağırılmışlar ve bu heyecana ortak olmuşlardır.⁸⁷

Vapurun gelişyle Vali, Kumandan Vekili Halid Paşa, misafir olarak Trabzon'da bulunan 4. Ordu Süvari Fırkası Kumandanı ferikandan Ahmed Sıdkı Paşa, memuriyet-i mahsusa ile İstanbul'dan Trabzon'a gelmiş olan Yaverandan Mirliva Hüsnü Paşa ve İran Başşehbenderi Esedullah Han ve sair pek çok kişi vapura teşrif etmiş, içerisinde bulunan subay ve askerleri tebrik ve taltif etmişlerdir. Bu sırada vapurun etrafını sarmış olan kayıklardan ve iskelenin her yönünden havai fişeklerle tabancalar atılmıştır.

Gazilerin ilk olarak Değirmen Deresi mevkiine çıkarılması uygun bulunduğu selamlama amacıyla şehirde bulunan Nizamiye Yirmi Yedinci Alayın Üçüncü Taburu ile Mızıkâ-yı Hümayun o mevkiye gönderilmişti. Bu nedenle izdiham bir kat daha artmıştı. İdadi ve askeri rüşdiye okulları ile ibtidai öğrencileri dahi askerlerin yürüyüş güzergâhında tam bir intizam halinde saf tutmuş şekilde karşılamaya iştirak etmişlerdi. Nihayet askerler çıkış sırasında mızıkâ ile selamlanmış, Müftü Efendi tarafından bir dua okunduktan sonra gaziler şehre doğru yürümeye başlamışlardı. O uzun ve geniş caddeler kalabalıktan ve izdihamdan yürünemeyecek halde idi.

Gaziler, askeri intizam altında Meydan-ı Şarki'ye gelmelerinden sonra "*hamiyetperverân teba'a-yı İraniyenin eser-i mücessem ihlas ve muhabbetleri olmak üzere*" yapılmış olan zafer takının altından geçmişlerdir. İranlılar ayrıca, zafer takının altından geçilirken kurbanlar kesmiş ve önceden hazırladıkları limonataları askerlere ikram etmişlerdir. Gazetenin ifadeleri ile "*cihet-i camia-i diyanetin icab ettiği hissiyat-ı halise-i kalbiyenin mükemmel bir eser-i fîliyesini*" göstermişlerdir.

Askerlerin oradan Uzun Sokak caddesiyle ziyafet alanı olan Kavak Meydanı'na yürüyüşleri devam etmiş, orada da bir zafer takının altından geçmişlerdir. Burada Mızıkâ-yı Hümayun üç defa selam havasını çalmış, binlerce kişi "Padişahım çok yaşa" diye bağırmıştır.⁸⁸

⁸⁷ TVG, 4 Haziran 1314, S: 1309.

⁸⁸ Osmanlı teşrifât geleneğinde Padişahın katıldığı törenlerde mızıkâ ile selam havası çalınması âdeti vardı. Bu gelenek daha sonra resmi törenlerin de bir parçası haline almış, idari ve askeri toplantılar sonrasında çalınması yaygınlaşmıştır. Mızıkânın törenlere girmesiyle birlikte hem tören başlamadan önce hem de bitmesinin ardından "padişahım çok yaşa" diye bağırılırdı. Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nde Son Yüzyılda Merasimler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 34; II. Abdülhamit döneminde selam usulü yaygınlaşmış, mızıkâ veya borazanlar ile selam havası çalmak ve padişaha dua etmek çok yaygın bir usul olmuştu. Bu dönemde hudut karakollarından kaza ve vilayetlere kadar merasimlerde selam havası çalınırdı. Halil Sedes, *1875-1876 Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar*, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul 1946, s. 115; Abdurrahman

Gaziler, yemek yenecek mahal olmak üzere hazırlanmış ve Osmanlı sancaklarıyla süslenmiş bir tente altına alınmış olan çimenlik alana oturtulmuş, kendilerine helva, etli pilav ve hoşaftan oluşan ikramla takdim edilmiştir. Askerler yemek yerken eşraf ve şehrin ileri gelenleri bizzat su vermek, ekmeğe dağıtmak gibi hizmetlerde bulunmuşlardır. Bu sırada Vali Kadri Paşa, diğer paşalar, Başşehbender, Hamdi Paşa ve erkân-ı vilayet askerlerin aralarına dağılmış, askerleri tebrik ederek ikramlar sunmuşlardır.

Yemekler yendikten sonra kahveler ve Trabzon Reji Nazırı İskender Efendi tarafından sigara paketleri dağıtılmış, Ortahisar'da bulunan Bahçeli Kahvehanesi sahibi Hafız Mehmed Efendi'nin kendi imkânlarıyla Kavak Meydanı'nın ortasında yaptırmış olduğu barakada bizzat hazırladığı limonatanın bütün askerlere ikram edilmiştir.

Şehirde, İranlılar tarafından Meydan-ı Şarki'de Memleket Bahçeleri ortasında yapılmış olan zafer takı o gece kandillerle rengârenk donatılmış, burada da sabaha kadar zabitan ve askerlere çay ve şerbet ikramları ile ağırlamalar devam etmiştir.

Memleket eşrafı tarafından verilmiş olan ziyafetin böyle mükemmel surette tertip edilmesinde ve masraflarının karşılanmasında Subaşızade Pertev Paşa, Nemlizade Şükrü Efendi, Hanzade Ziyabey Efendi, Nüfus Nazırı Mustafa Fazıl Efendi, Müezzinzade Hacı Gani Efendi Meclis-i İdare-i Vilayet Azasından Hacı Derviş Ağazade Eşref Efendi ile diğer yardımsever ahalinin gayretleri etkili olmuştur. Gazetede bu isimlere ilaveten askerlere gösterdikleri samimiyet ve muhabbetten dolayı Başşehbender Esedullah Han ile çok gayret sarf eden İran tüccarından Meşhedi Ağa İsmail'e ve diğer tüccarlara da teşekkür edilmiştir.⁸⁹ Ayrıca vapurların karşılanması esnasında uzak mesafelere kadar giden kayıkların tertibinde eşraftan Kethüdazade Galib Bey, pek çok hayırlı işi bulunan ve bir önceki yıl gönüllü olarak Yunan Harbi'ne giden Hafız Mehmed Efendi; Uzun Sokak'taki zafer takının hazırlanmasında yer alan Vilayet Başmühendisi Muavinlerinden İsmail Ziya Efendi de takdir edilmiştir.

Vilayetin diğer bölgelerinde de valinin emriyle hazırlıklar yapılmış taburlara karşılama ve ziyafet törenleri gerçekleştirmiştir. Gazetede bu suretle vilayetin 1 milyonu aşkın nüfusunun da törenlerde gönüllü olarak ve şevkle yer aldığı vurgulanmaktadır.⁹⁰

Trabzon Redif Fırkalarının son kafilesini teşkil eden Giresun Taburu da İzmir Vapuru ile bu şehre ulaşmış, 150 kadar kayık ile iki mil uzaktan karşılanarak iki binden fazla havai fişek atılmıştır. İskele, rüsumat, belediye, reji daireleri ile kışlaya uzanan cadde üzerinde zafer takları asılmış, Osmanlı

Şeref Efendi, *Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi*, Haz. Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 58.

⁸⁹ *TVG*, 4 Haziran 1314, S: 1309.

⁹⁰ *TVG*, 18 Haziran 1314, S: 1311.

sancakları ve çiçeklerle süslenmiş zafer taklarının altından geçilirken kurbanlar kesilerek gazilere burada da mükemmel bir ziyafet verilmiştir. Binlerce kişinin bulunduğu karşılama merasimi esnasında Müftü Efendi tarafından bir dua ve Kur'an-ı Kerim tilavet edilmiş, topluluk tarafından üç defa "Padişahım çok yaşa" denilmiştir. Vilayet dâhilinde diğer iskelelere çıkan taburlar da benzer şekilde karşılanmıştır. Samsun İskelesi'ne çıkan Samsun, Bafra, Çarşamba, Boyabat, Çorum mevkilerine ait beş tabura; Samsun'da bulunan Yaver-i Ekrem Anadolu Vilayat-ı Şahanesi Müfettiş-i Umumisi Şakir Paşa, tüccardan Nemlizade Hamdi Efendi ve Mescizade Zühdü Efendi ile belediye tarafından ziyafet sunulmuştur. Merasim sırasında memurlar ve ahali tarafından gerekli ihtiram ve iltifat gösterilmiş, her tabura etli nohutlu pilav ve helva ile çerezden ibaret olmak üzere ikramlarda bulunulmuştur. Samsun Reji Nazırı Vital Efendi tarafından da gazilere ve taburları getirmiş olan Mekke Vapuru mürettebatına birer paket tütün dağıtılmıştır. Ünye, Fatsa, Ordu, Tirebolu, Görele, Akçaabat, Sürmene, Of, Rize, Atina, Hopa iskelelerine çıkan taburlara da memurlar ve ahali tarafından aynı şekilde ziyafetler verilmiştir. Arhavi taburuna verilen ziyafeti de tüccardan Bıyıklıade Mehmed Cemal Efendi üstlenmiştir.

Sonuç

1897 Türk-Yunan Savaşı'nda seferber edilen 120 redif taburu içerisindeki Trabzon Tümeni 4. Ordudan silahaltına alınmıştır. Seferberlik sürecinde Trabzon Redif Taburları birer ay ara ile üç dönemde ama gecikmelerle sevk edilmiştir. 1897 seferberliğinde mevcut kaynak problemlerinden başka geçen yıllarda Anadolu redif taburlarının birkaç kez silahaltına çağrılmış olması nedeniyle bir memnuniyetsizlik ve işgücü kaybı endişesi bulunuyordu. Ancak Trabzon'da gerçekleşen dayanışma ve yardımseverlik örneği en azından bu vilayet için endişeleri ortadan kaldırmıştır. Zira silahaltındaki redif askerlerinin tarlaları, komşuları tarafından sürülüp ekilmiş, yardımseverler muhtaç asker ailelerine yardımlar yapılmıştır.

Yaklaşık 1 ay süren Türk-Yunan savaşı ağırlıklı olarak Teselya'da, ilaveten Epir ve denizlerde gerçekleşmiş, Türk ordusu Yunanlıları birçok kez bir bozguna uğratmıştır. Bu savaş, Trabzon'da gazetelerin basım adedini çoğaltmış dolayısıyla okuyucu sayısının artışına da katkı sağlamıştır. Savaşın gelişmelerini konu edinen gazeteler barış antlaşmasının ardından bu defa taburların gelişlerine odaklanmıştır.

Trabzon Vilayet Gazetesinde gazi askerlerin geleceği haberi sonrasında dönemin anlayışına uygun olarak halk nezdinde birlik beraberliğe vurgu yapan ifadeler ısrarla tercih edilmiş, devlete bağlılığa ve halk ile sultan arasındaki sadakate, iyi yönetime ve diğer toplumsallaştırma araçlarına dikkat çekilmiştir. Bu bakımdan vilayet gazetesi dönemin "dil sembolizmi"ne dair önemli bir örnek teşkil etmektedir. Daha çok resmi belgelere yansıyan ifadeler ve vurgular gazete sütunlarında sıkça yer bulmuştur. Böylece bütün

bu gerçeklikle yoğrulan sembolizm, İmparatorluğun güç kaybettiği bir evrede; eski parlak devirlerden ve mevcut zaferden ilham alan bir güç gösterisi haline dönüşmüştür.

Karşılama merasimi için seçilen mekân da sıradan bir tercih değildir. Kavak Meydan'ının da kentten geleneksel yerleşim alanlarından farklı, değişim ve dönüşümün önemli mekânlarından biri olduğunun altını çizmek gerekir. Zira Kavak Meydanı, genişliği ve letafeti yanında şehrin, Müslümanlar açısından daha fazla önem arz eden, değişen merkezinin ve modern kamu binalarıyla donatılan yeni kamusal alanının bir nevi mekânsal sembolüdür.

Gazetenin ifadeleriyle “İslam ve Hristiyan” vurgusuyla bütün halkın haberi alır almaz sokağa çıkararak sokakları doldurduğu bilgisi yanında, toplanan binlerce kişinin “Padişahım çok yaşa!” diye bağırması, Mızıka-yı Hümayunun üç defa selam havası çalması, şehirdeki alayın bir taburunun, idadi, askeri rüşdiye ile ibtidai öğrencilerinin dahi askerlerin yürüyüş güzergâhında tam bir intizam halinde saf tutarak durması görüntüleri; mekân, dil ve devletin gücünün vurgulandığı sembolizm unsurlarıdır.

Bu dönemde vilayetin diğer bölgelerinde de valinin emriyle hazırlıklar yapılmış taburlara karşılama ve ziyafet törenleri gerçekleştirmiştir. Vilayet gazetesinde bu suretle vilayetin 1 milyonu aşkın nüfusunun da törenlerde gönüllü olarak ve şevkle yer aldığı vurgulanmaktadır.

Trabzon vilayetindeki karşılama töreni özelinde de görüleceği üzere, modern merasimler ise XIX. ve XX. yüzyıllarda şekillenmiş yeni ürünlerdir. Esasen geleneklere dayanan törenlerin ya da sembolik toplantıların oldukça eski bir geçmişi olmakla birlikte, yenilerinin “icat” edilmiş olma yönü de vardır. Bununla beraber Trabzon'daki karşılama merasimlerinde eski ve yeni gelenekler harmanlanmış, devletin güç ve ihtişamı sembolik araçlar yoluyla vurgulanmıştır. Bir yönüyle de mevcut birlik beraberlik anlayışına ve kahraman askerlere verilen tarihsel değer bir kez daha tezahürüne, millet ve vatandaşlık bilincinin pratik uygulamalarına şahit olunmaktadır. Ana unsurları, devlet, toplum, din, vatandaşlık olan bu uygulamaları vurgulamada en etkili araçlar olan halka açık törenler, seremoniler, merasimler, bayraklar, görseller, kahramanlar, anıtlar bu örnekte pekişmektedir.

EKLER*

Teselya gazilerinden Trabzon'a mensûb efrâd-ı şâhânenin şehri mezkûra avdet ve duhûlleri

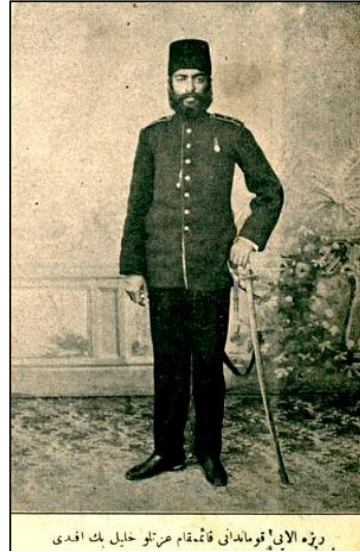

Teselya gazilerinden Trabzon Alayı'na mensûb efrâd-ı şâhânenin dâ'ire-i hükûmet pîşgâhına kurulan tak-ı zaferden mürûrları

* Ekteki fotoğraflar “Panorama de le Guerre Turco-Grecque, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul (Tarihsiz).” adlı eserden alınmıştır.

Alasonya Ordu-yı Hümayunu
6. Fırka Kumandanı
Ferik Saadetli Hamdi Paşa

Rize Alayı Kumandanı
İzzetli Halil Beyefendi

Trabzonlu İki Nefer Gönüllü

Arhavi Taburu Efradından Bazıları

Rize Taburu Efradından Bazıları

KAYNAKLAR**Arşiv Belgeleri****Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (BOA, DH. MKT.) 2207/8

BOA, Babialı Evrak Odası (BEO), 1260/94495; 1009/75629; 1013/75939; 942/70639.

BOA, Yıldız Mütenevvî Maruzat (Y. MTV.) 22/107; 25/27.

BOA, Yıldız Perâkende Askerî Maruzat (Y. PRK. ASK.) 144/59; 1/109; 117/84; 118/13; 119/123; 119/23; 119/27; 119/40; 2/26; 41/26; 59/38.

BOA, Yıldız Perakende Başkitabet Mâ'rûzâtı (Y. PRK. BŞK.) 49/106

BOA, Yıldız Tasnifi Perakende Yaverân ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y. PRK. MYD.) 18/25; 18/58.

BOA, Yıldız Zaptiye Nezareti Maruzatı (Y. PRK. ZB.) 19/8.

Sürelî Yayınlar

Servet-i Fünun, (İlave Kısmı), 3 Nisan 1313, C: 13, S: 318, ss. 44-45.

Trabzon Vilayet Gazetesi (TVG), 14 Mayıs 1314, S: 1306; 11 Haziran 1314, S: 1310; 14 Mayıs 1314, S: 1306; 18 Haziran 1314, S: 1311; 21 Mayıs 1314, S: 1307; 21 Mayıs 1314, S: 1307; 26 Mart 1314, S: 1300; 28 Mayıs 1314, S: 1308; 28 Mayıs 1314, S: 1308; 4 Haziran 1314, S: 1309; 4 Haziran 1314, S: 1309; 4 Haziran 1314, S: 1309.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

(1897-1313) Türk Yunan Harbi, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Talim ve Terbiye Dairesi Yayını, İstanbul 1928.

A. İRFAN, *Tarih-i Zafer,* Yuvanaki Papnayotidis Matbası, İstanbul 1315.

ABDURRAHMAN ŞEREF EFENDİ, *Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi,* Haz. Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

ADIYEKE, Ayşe Nühket, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908),* TTK Yayınları, Ankara 2000.

AKDEMİR, M. Sadık, "Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Dönemi Anadolu'da İran Şehbenderlikleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S: 39, 2017/2, ss. 40-68.

AKYAY, Bülent, *Teselya Meselesi (1881),* Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 2001.

BALCI, Sezai, *Babialı Tercüme Odası,* Libra Kitap, İstanbul 2013.

BIJIŞKYAN, P. Minas, *Pontos Tarihi,* Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul 1998.

CANNADINE, David, "Ritüelin Bağlamı, İcrası ve Anlamı: Britanya Monarşisi ve 'Geleneğin İcadı' 1820 civarı – 1977", *Geleneğin İcadı,* Der. E. Hobsbawm, T. Ranger, Çev. M. Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul 2006, ss. 119-192.

DEMİRYÜREK, Meral, “1897 Türk Yunan Savaşı'nın Servet-i Fünun ve Kokonoz- Akbaba Gazetelerine Yansımaları”, *Türkiyat Araştırmaları*, Güz 2007, S: 7, ss. 123-140.

DERİNGİL, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Çev. Gül Çağalalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

Devlet-i Aliye ve Yunan Muharebesi Hakkında Müdavele-i Efkar, Çev. Abdi Tevfik, İkdam Matbaası, İstanbul 1315.

DIĞIROĞLU, Filiz, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İranlı Olmak: Samsun'daki Acem Topluluğu”, *Osmanlı'da Şehir, Vakıf ve Sosyal Hayat*, Ed. Kerim İlker Bulunur vd., Mahya Yayın, İstanbul 2017, ss. 253-276.

EMİROĞLU, Kudret, “Trabzon'da XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kahvehane ve Kitabevi Bağlamında Toplumsal Tabakalanma, Kültür ve Siyaset”, *Kebikeç*, S: 10, 2000, ss. 187-222.

GARAN, Bahanur, “Menemenlizâde Mehmet Tahir'in Kaleminden 1897 Türk-Yunan Savaşı”, *Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler*, Ed. Yeliz Okay, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014, ss. 399-408.

GOLTZ PAŞA, *Osmanlı Yunan Seferi (1897-1313)*, Çev. Yakub Şevki, İstanbul 1326.

GÜVEN, Cemal, “Abdülezel Paşa'nın Hayatı ve Şehadeti”, *Tarihin Peşinde*, Yıl 2010, S: 3, ss. 71-82.

HAMAMIOĞLU, İhsan, *Trabzon'da İlk Kitapçı Kitabı Hamdi Efendi ve Yayınları*, Kemal Matbaası, İstanbul 1947.

HOBBSAWM, Eric, “Seri Üretim Gelenekler: Avrupa, 1870-1914”, *Geleneğin İcadı*, Der. E. Hobsbawm, T. Ranger, Çev. M. Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul 2006, s. 306-315.

HOBBSAWM, Eric, “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek”, *Geleneğin İcadı*, Der. E. Hobsbawm, T. Ranger, Çev. M. Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul 2006, ss. 1-20.

HÜLAGU, Metin, *Osmanlı Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2008.

ISSAWI, Charles, *The Tabriz-Trabzon Trade 1830-1900*, Cambridge 1970.

KARAÇAVUŞ, Ahmet, “Toplumsal Mekânın Merkezinin Değişimi Üzerine Bir Deneme: XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon'da Geleneksel Yaşamın Hükümsüzleşmesi”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 10, Bahar 2011, ss. 71-99.

KARAGÖZ, Rıza, “Osmanlı Devleti'nde Yunan Mallarına Karşı Uygulanan Ticari Boykot (1910)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S: 8, 2003, ss. 45-74.

KARATEKE, Hakan T., *Padişahım Çok Yaşasın! Osmanlı Devleti'nde Son Yüzyılda Merasimler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.

KIEL, Machiel, “Teselya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, C: 40, ss. 522-525.

KUNERALP, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali, 1839-1922: Prosopografik Rehber*, ISIS Yayın, İstanbul 1999.

MAHİR MEHDİ, *Bedrekâ-i Zafer Yahud Teselya ve Yenişehir 1314*, [1897 Türk Yunan Savaşı (Teselya Tarihi)] içinde, Yay. Haz. Bayram Kodaman, Ankara 1993.

MAVNAHOYUZADE KASIM BİN AHMET, *Teselya Tarihi*, [1897 Türk-Yunan Savaşı (Teselya Tarihi)] içinde, Yay. Haz. Bayram Kodaman, TTK Yayınları, Ankara 1993.

ALİ MUZAFFER, *Abdülezel Paşa Merhumun Tercüme-i Hâli Hakkında Malûmâtıdır*, İstanbul 1315.

OSMAN SENAİ, *Osmanlı Yunan Seferi, Dömeke Meydan Muharebesi*, A. Asaduryan Matbaası, İstanbul 1314.

ÖZORAN, Beria Remzi, “Teselya, *Türk Kültürü*, Yıl X/2, S: 110, Aralık 1971, ss. 99-111.

ÖZTÜRK, Ali İhsan, “Cumhuriyet Döneminde Belediyelerin Asker Aile Yardımları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, C: 11, S: 21, 2012, ss. 27-50.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C:3, İstanbul 1993.

Panorama de le Guerre Turco-Grecque, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul (Tarihsiz).

SEDES, Halil, *1875-1876 Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar*, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul 1946.

SERBESTOĞLU, İbrahim, “1897 Türk Yunan Savaşı’nda Ecnabilerin Zararlarının Tazmini Meselesi”, *OTAM*, S: 34, Güz 2013, ss. 223-243.

SUN, Selim, *1897 Osmanlı-Yunan Harbi*, Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Yayını, Ankara 1965.

SÜLEYMAN TEVFİK, ABDULLAH ZÜHDÜ, *Devlet-i Aliye-i Osmaniye ve Yunan Muharebesi 1314*, Mihran Matbaası, İstanbul 1315.

Trabzon Vilayet Salnamesi, Haz. Kudret Emiroğlu, Trabzon İli ve İlç. E.K.ve Sos. Yard. Vakfı Yayını, C: 17, Ankara 2007.

TURGAY, A. Üner, “Trabzon”, *Doğu Akdeniz Liman Kentleri 1800-1914*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.

ÜLÇEN, Erol, “1897 Türk-Yunan Savaşı’nın Ünlü Komutanlarından Şehid Abdülezel Paşa (1827-1897) Hayatı ve Hakkında Yazılan Şiirler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten 1994*, Ankara 1996, ss. 169-203.

VECİHİ VD., *Musavver Tarih-i Harb*, İkdam Matbaası, İstanbul 1315.

YILMAZÇELİK, İbrahim- AKSIN, Ahmet, *Tarihi Gerçeklerle Osmanlı Yunan Harbi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

YİĞİTLER, Şener Şükrü, “Türk Savaş Edebiyatında Ayrıcalıklı Bir Zafer: Teselya Savaşı”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C: 34, S: 2, Aralık 2017, ss. 167-180.

